

Hakkari Review

(Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eęilimler Dergisi)

E-ISSN: 2822-2989

Vol/Cilt: 6 Issue/Sayı: 1 Year/Yıl: 2022

SAHİBİ / OWNER

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ADINA / ON POSTGRADUATE SCHOOL OF EDU.
PROF. DR. ÖMER PAKIŞ

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

DOÇ. DR. EKREM YAŞAR AKÇAY

EDİTÖR YARDIMCISI

ARŞ. GÖR. DR. FATİH DEMİRCİOĞLU

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ

ARŞ. GR. DR. FATİH DEMİRCİOĞLU

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

OKT. HASAN ALKAN

ALAN EDİTÖRLERİ

Doç Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY	Hakkari Üniversitesi
Doç Dr. Davut EŞİT	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahsum ASLAN	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurettin ÇİFTÇİ	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt DİNÇER	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferzan ATAY	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metehan KUTLU	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil Emre DENİŞ	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlknur BİLGİN	Hakkari Üniversitesi
Dr. Murat ALANDAĞLI	Hakkari Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Aysel Köksal AKYOL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Baskın ORAN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Berrin AKMAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	Kemerburgaz Üniversitesi
Prof. Dr. Erel TELLAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Georgianna DUARTE	Texas Brownsville University
Prof. Dr. Hacı CAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Nisa Ünalđı ÇORAL	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Nizamettin KOÇ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ömay ÇOKLUK	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem DOĞAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahsun ASLAN	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt DİNÇER	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamdi KARAKAŞ	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KIZILTAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Mehmet TIĞLI

Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Halil Emre DENİŞ

Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İdris TURAN

Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hava YAŞBAY KOBAL

Hakkari Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Erdem SEVİM

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Review, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanan ulusal hakemli online yayın yapan akademik bir dergidir. Hakkari Review, eğitim bilimleri, öğretmen yetiştirme, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, ekonometri, maliye, sosyoloji, psikoloji, tarih, Türk dili ve edebiyatı, felsefe, hukuk ve din bilimleri alanlarında ulusal/uluslararası düzeyde bilimsel bir niteliğe sahip, özgün araştırma makalelerine ve derlemelere yer verir.

DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDE YER ALAN FİKİRLER/DÜŞÜNCELER YAZAR/YAZARLARIN KENDİ GÖRÜŞLERİNİ YANSITMAKTADIR.

“DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDEN DOĞABİLECEK HER TÜRLÜ SORUMLULUK MAKALELERİN YAZAR/YAZARLARINA AİTTİR”.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

ResearchBib

ASOS Index

Journal Factor

Academic Keys

Rootindexing

Scientific Indexing Services

Eurasian Scientific Journal Index

COSMOS IF

i2or

International Scientific Indexing

infobase index

Science Library Index

DRJI

İÇİNDEKİLER

Editör'den.....vii

GÖÇ RUH SAĞLIĞINI NASIL ETKİLEMEDİR? 1

GIDA NEOFOBİSİ VE FONKSİYONEL GIDALARI KULLANMA İSTEĞİ 14

MAHATHIR MOHAMAD'S ROLE IN MANAGING ETHNIC PLURALISM AND
MAINTAINING POLITICAL STABILITY IN MALAYSIA 39

YAYIN İLKELERİ

ETİK KURALLAR

YAZIM KURALLARI

Editör'den

Yoğun bir emek ve özveri sonrasında siz sayın okurlarımızın karşısına çıktığımız bu sayı (6. Cilt/1. Sayı) ile dergimiz Hakkari Review, altıncı yılına adım atmış olmaktadır. Akademik dergicilik alanında yayını aralıksız olarak altı yıl sürdürmenin gururunu yaşıyoruz. Bu başarıda katkısı olan başta yazarlarımız olmak üzere dergimize emek vermiş herkese teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimiz, yayın hayatına geçmişin tüm miras ve geleneği ile birlikte yeni bir başlangıç yaparak Hakkari Review adı altında devam edecektir. Hakkari Review adıyla yayınlanan bu ilk sayının gelecek sayılar için hayırlara vesile olmasını temenni ederiz.

Dergimizin benimsediği amaç ve kapsam doğrultusunda farklı bilim alanlarına ait toplam iki araştırma makalesi ile bir derleme incelemesinden oluşan bu sayımızın ilk yazısı Merve Bat Tonkuş ve Zeliha Kalın tarafından kaleme alınmış “Göç, Ruh Sağlığını Nasıl Etkilemektedir?” başlıklı çalışmadır. “Gıda Neofobisi ve Fonksiyonel Gıdaları Kullanma isteği” başlıklı ikinci yazımız ise Özlen Uğurlu ve Ece Şener Aslay tarafından kaleme alınmıştır. Dergimizin bu sayısında son olarak Esraa Elsayed ve Muharrem Gürkaynak tarafından hazırlanan “Mahathir Mohamad’ın Etnik Çoğunluğu Yönetmedeki ve Malezya’da Siyasi İstikrarı Sağlamadaki Rolü” başlıklı araştırma makalesi yer almaktadır.

Tamamı alanında yetkin yazarlar tarafından kaleme alınmış araştırmaları dergimiz ile paylaşan yazarlarımıza, yazıları özenle inceleyip değerlendirmede bulunan hakemlerimize ve derginin yayına hazır hale getirilmesinde emeği olan editörlerimize teşekkürlerimizi sunarız. Hakkari Review adı altındaki bu ilk sayının, okurlarımız ve bilim dünyasına katkı sağlaması umuduyla sağlıklı, mutlu ve başarılı günler dileriz.

Hakkari Review Editör Kurulu Adına

Editör / Doç. Dr. Ekrem

Yaşar AKÇAY

Editör Yardımcısı / Arş.

Gör. Dr. Fatih

DEMİRCİOĞLU

GÖÇ, RUH SAĞLIĞINI NASIL ETKİLEMEKTEDİR?

Merve BAT TONKUŞ¹

Zeliha KALIN²

Özet

Göç kavramı, kişilerin gelecek yaşamlarının tamamını veya bir kısmını geçirmek amacıyla, sürekli ya da geçici bir süre için bir coğrafi olarak yer değiştirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Savaş, etnik ya da dini çatışmalar, siyasi baskı, eşitsizlikler, işsizlik oranları, yoksulluk, daha iyi yaşam standartlarına sahip olma umudu, ailevi nedenler, sağlık bakım hizmetlerine yakınlık, iklim, doğal afetler gibi faktörler göç nedenleri arasında sıralanabilir. Göç etme durumu ile çevrelerini değiştiren kişilerde travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete bozukluğu, depresyon bozukluğu, şizofreni ve buna bağlı bozukluklar, kültür şoku, yeti yitimi, özellikle göç eden kadın ve çocuklarda istismar, intihar düşüncesi/girişimi gibi birtakım ruhsal sorunlar görülmektedir. Göç eden bireylerin ruhsal sorunların giderilmesine yönelik bireysel/grup travma odaklı bilişsel davranışçı terapi, öyküsel maruz bırakma terapisi, Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) gibi psikososyal müdahale programları uygulanmaktadır. Ancak göç eden bireylere yönelik kanıt temelli psikososyal müdahale programlarının sayıca artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu derleme çalışmasında, göç eden bireylerin ruhsal sorunlarını ortaya koyan alan yazının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Ruh sağlığı, Psikososyal müdahale

MIGRATION, HOW DOES IT AFFECT MENTAL HEALTH?

Abstract

A geographical relocation of people for a permanent or temporary duration in order to spend all or part of their future lives is characterized as migration. War, ethnic or religious conflicts, political pressure, inequities, unemployment rates, poverty, hope for improved living standards, familial reasons, proximity to health care services, climate, and natural catastrophes are all factors that might lead to migration. People who have changed their environment owing to migration experience post-traumatic stress disorder, anxiety disorder, depression disorder, schizophrenia and related disorders, culture shock, handicap, abuse, and suicidal ideation/attempt, especially among migrating women and children. Immigrants' mental difficulties are treated with psychosocial intervention methods such as individual/group trauma-focused cognitive behavioral therapy, narrative exposure therapy, and Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR). However, the number of evidence-based psychological intervention programs for immigrants must be increased. The goal of this review is to look at the research that indicates immigrant mental problems.

Keywords: Immigration, Mental health, Psychosocial intervention

¹ Öğr. Gör., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İstanbul, Türkiye. batmerve@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1046-6862

² Arş. Gör., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İstanbul, Türkiye. zeliha.kalin@yeniyuzyl.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2548-7594

GİRİŞ

Göç, kişilerin gelecek yaşamlarının tamamını veya bir kısmını geçirmek amacıyla, sürekli ya da geçici bir süre için coğrafi olarak yer değiştirmeleridir (Akarçay, Ak, 2018, s.189; İncili, Akdemir, 2016, s.119). Göç eden kişiler için genel olarak “göçmen” tanımı kullanılmakta olup, göç etme kararı kişilerin kendi isteği ile ya da zorunlu haller nedeniyle verilmiş olabilir (Akıncı, Nergiz, 2015, s.63). Mülteci ise, ülkesinde ırk, din, sosyal konum, siyasal düşünce farklılıkları gibi nedenlerle kendisini baskı altında hisseden ve ülkesine haklarının savunulması ve adil olunması hususunda güvenini kaybeden kişilerin başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunarak, o ülke tarafından kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Çelik vd., 2018, s.298). İç göç, herhangi bir ülkenin sınırları içinde oluşan göçlerdir ve mevsimlik ve sürekli göç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır; dış göç ise, bir ülkeden başka ülkelere yapılan göçlerdir (Bostan, 2017, s.3; Koçak, Terzi, 2012, s.169). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2021 yılında yayınladığı raporda, Dünya’da 281 milyon uluslararası göçmen ve 82,4 milyon zorla yerinden edilmiş mülteci ve sığınmacıların olduğu bilgisi yer almaktadır (World Health Organization, 2021). OECD (2021) verilerine göre, en fazla göç alan ülkeler; dünyada Amerika, Avrupa’da ise Almanya’dır (OECD, 2021). Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren sanayileşme ve tarımda makineleşme sürecinden kaynaklanan sosyoekonomik yapıdaki önemli gelişmeler iç göçe ve 1960 yılının ortalarından itibaren de dış göçe neden olmuştur (Sal, 2020, s.2; Yıldırım, 2004, s.26). Türkiye’de kırdan kente artan hızlı göçler, kır-kent nüfus oranında çarpıcı farklılaşmalara ve 1980-1990 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan siyasi ve toplumsal olaylar nedeniyle sosyokültürel ve ekonomik değişimlere neden olmuştur (Öztürk, Altuntepe, 2008, s.1594; Yılmaz, Çitçi, 2011, s.263). Bu göç hareketi ile birlikte sağlık, eğitim, çarpık kentleşme, sosyal güvenlik, ruhsal sorunlar (travma sonrası stres bozukluğu, depresyon vb.) gibi birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2004, s.4).

Göç, tüm toplumsal olaylarda olduğu gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Göç etme nedenleri arasında; savaş, etnik ya da dini çatışmalar, siyasi baskı, eşitsizlikler, işsizlik oranları, yoksulluk, daha iyi yaşam standartlarına sahip olma umudu, ailevi nedenler, sağlık bakım hizmetlerine yakınlık, iklim, doğal afetler gibi faktörler sayılabilmektedir. Yine toplumsal sistem içinde mekânsal eşitsizliklerin ya da dengesizliklerin varlığı da göç nedenleri arasında sayılabilmektedir (Bhugra, Becker, 2005, s.19; Matlin vd., 2018, s.3). Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), duygudurum bozukluğu ve depresyon, başta mülteciler ve yakın zamanda gelen sığınmacılar olmak üzere uluslararası göçmenler arasında en sık bildirilen durumlardır (World Health Organization, 2018). Türkiye’de Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen bir araştırmada, Suriyeli mültecilerin depresyon, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve anksiyete bozuklukları yaşadıkları ve psikolojik destek verilmesi ile yaşam kalitelerinin arttığı ve ruh sağlıklarında iyileşme olduğu bildirilmiştir (World Health Organization, 2022). Bu derleme çalışmasında, göç eden bireylerin ruhsal sorunlarını ortaya koyan alan yazının incelenmesi amaçlanmaktadır.

GÖÇ EDEN BİREYLERİN RUHSAL SORUNLARI

Kişilerin göç etme durumu ile çevre değiştirmesi sonucu ortaya çıkan ruhsal sorunlar ilk kez 1678 yılında Johannus Operius tarafından ele alınmıştır (Solgun, Durat, 2017, s.139). Savaş, çatışma, büyük doğal afetler gibi durumlar çok fazla sayıda nüfusun göç etmek zorunda kalmasına yol açan zorlayıcı faktörlerdir ve bu faktörler nedeniyle yaşadığı coğrafyadan ayrılan kişilerde fiziksel, ruhsal ve sosyal birtakım olumsuzluklar görülebilmektedir (International Organization for Migration, 2009; Kälın, Schrepfer, 2012, s.36). Göç eden bireylerde görülebilecek olası uzun dönem ruhsal sorunlar DSM-5’te travma

sonrası stres bozukluğu (TSSB), akut gerginlik bozukluğu, disosyatif bozukluk, yaygın kaygı bozukluğu, yıkıcı duygudurumu düzenleyememe bozukluğu, yeğin (majör) depresyon bozukluğu ve şizofreni olarak sınıflandırılmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Türkiye’de Suriyeli mülteci çocuklar ile ilgili yapılan bir araştırma sonucunda; çocukların %74’ünün ailesinden birinin ölümüne şahit olduğu, %60’ında depresyon, %45’inde TSSB belirtilerinin bulunduğu, %22’sinin saldırgan davranışlar sergilediği ve %65’inin işlevsellik düzeyini ciddi şekilde azaltacak derecede psikosomatik belirtiler gösterdiği bildirilmiştir (Özer vd., 2016, s.36). Bogic ve arkadaşlarının (2015) savaş mültecilerinin uzun vadeli ruh sağlığını inceledikleri sistematik derlemede; mültecilerde depresyon, TSSB ve anksiyete bozukluklarının görüldüğü ve sosyo-ekonomik durumun özellikle depresyon ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Sığınmacı/mülteci bireyler ile yapılan benzer çalışmalarda da literatürle paralel olarak kişilerin anksiyete, depresyon, psikosomatik belirtiler, uyku bozuklukları, dikkat eksikliği, intihar, agorafobi ve travma sonrası stres bozukluğuna (TSSB) sahip oldukları belirtilmiştir (Hinton, Lewis-ferna, 2011, s.794; Mucci vd., 2020, s.8; Richter vd., 2020, s.256).

Anderson ve ark. (2015) çalışmalarında; Karayipler ve Bermuda’dan gelen göçmenler arasında, Güney Avrupa’dan gelenlere kıyasla daha yüksek psikotik bozukluğa sahip oldukları ve göçle ilişkili psikososyal ve kültürel faktörlerin psikotik bozukluk riskine katkıda bulunabileceği görülmüştür. Birinci ve ikinci kuşak göçmenler arasında psikotik bozukluk riskinin incelendiği bir meta-analizde, göçmenler arasında artan şizofreni ve buna bağlı bozukluklar riskinin ikinci nesilde de devam ettiği bildirilmiştir (Bourque vd., 2011, s.904). Hollander ve ark. (2016) tarafından yapılan yerli İsveçliler ile göçmen ve mülteciler arasında şizofreni ve diğer affektif olmayan psikotik bozukluk görülme durumunu inceledikleri bir kohort çalışmasında, 8,9 milyon kişiden, yıllık takip sırasında 3704 affektif olmayan psikotik bozukluk vakası tespit edildiği, psikoz kaba insidans hızının 100.000 kişide yerli İsveçlilerde 38,5, göçmenlerde 80,4 ve mültecilerde 126,4 olduğu ve mültecilerin, benzer menşe bölgelerinden gelen mülteci olmayan göçmenlere ve İsveç doğumlu nüfusa kıyasla, şizofreni ve diğer affektif olmayan psikotik bozukluk riskinde artış olduğu saptanmıştır.

Göç eden bireylerde kültür şoku, yeti yitimi, kayıp-yas, istismar ve intihar DSM-5 kapsamı dışında kalan sorunlar olarak sayılabilmektedir (American Psychiatric Association, 2010; Samhsa, 2014; Solgun, Durat, 2017, s.140; Tuzcu, Bademli, 2014, s.63; Vatanserver, Erden, 2018, s.177).

Kültür şoku, göç eden bireylerde, yerleşmek amacıyla gittikleri çevrede ortalama beklentilerinin aksine, daha yabancı ve beklenmedik bir çevre ile karşılaşma durumlarında görülmektedir (Furnham, 2019, s.1832). Kültür şoku yaşıyan bireylerde bu duruma bağlı olarak stres ve sosyal izolasyon gibi ruhsal sorunlar beraberinde bulunmaktadır (Solgun, Durat, 2017, s.142). Goldstein ve Keller (2015) çalışmalarında, öğrencilerin kültür şokunu içsel duygusal veya bilişsel faktörlerden (başarısız stres yönetimi, kimlik karmaşası veya önyargı) ziyade dış çevredeki (dil, iletişim ve çevre) farklılıklara bağlama eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Li (2016) çalışmasında göç sonrası stres nedenleri arasında kültürleşme, sosyal izolasyon, iletişim güçlüğü ve iş bulma gibi sorunların olduğunu belirlemiştir. Türkiye’de yapılan benzer çalışmalarda da göçmen kadınların düşük benlik saygısı, depresif duygulanım, korku, suçluluk, yalnızlık ve öfke hissettikleri ve sosyal izolasyon yaşadıkları belirlenmiştir (Tuzcu, Ilgaz, 2015, s.62).

Yeti yitimi, savaş, yoksulluk ve büyük doğal afetlere bağlı olarak göç etme durumunda kalan bireylerde karşılaşılan bir durumdur. Türkiye’de, Suriyeli mülteciler arasında yeti yitimi olan bireylerin mevcut olduğu yapılan çalışmalarda bildirilmiştir (Türk Tabipleri Birliği, 2016). Çatışma, savaş gibi travmatik olaylara maruz kalan kişilerde, anksiyete, TSSB

depresyon gibi ruhsal sorunlarla sık karşılaştıkları ve bu sorunların da yeti yitimi riskini artırdığı belirtilmektedir (Gümüş, Yiğitalp, 2020, s.33). Ancak literatürde göç eden bireylerde yeti yitiminin incelendiği yeterince araştırma bulunmamaktadır.

Kayıp ve yas; kayıp, kişiler tarafından anlamlı ve değerli olan bir şeyden ölüm ya da ölüm dışındaki durumlar nedeniyle mahrum kalmak olarak tanımlanmaktadır; yas ise, kayıp deneyimiyle ortaya çıkan üzüntü ve huzursuzluk ile nitelenen bir duygudur. Kişilerin yaşadıkları kayıp sonrasında sağlıklı bir yas süreci geçirmeleri gerekmektedir (UNICEF, 2017). Ancak, suçluluk, pişmanlık, yalnızlık gibi duygular ve geçmişteki kayıpların işlenememesi vb. durumlar yas sürecini olumsuz etkileyebilmektedir ve kişilerde bu süreçte normal yas tepkileri yerine, aşırı/abartılmış tepkiler, inkâr durumları ve psikotik birtakım bozukluklar görülebilir (Bildik, 2013, s.227). Kokou-Kpolou ve ark. (2020) travma ve yasa maruz kalan yetişkin mülteciler arasında yaşla ilgili bozukluklar ve ruh sağlığı sonuçları arasındaki ilişkileri inceledikleri sistematik derleme çalışmasında, yaşlı olmak, birinci derece yakının travmatik ölümü, çoklu kayıplar, TSSB, depresyon gibi durumların varlığının yas sürecinin uzaması için risk faktörleri olduğunu bildirmişlerdir. Lacour ve ark. (2020) mülteciler ile yaptıkları çalışmada, duygu düzenlemedeki zorluklar ve düşük algılanan öz-yeterlik ile uzamış yas bozukluğu arasında bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Istismar, literatürde özellikle göç eden kadın ve çocukların istismar mağduru oldukları bildirilmektedir (Yücel vd., 2021, s.362). Türkiye’de yapılan çalışmalar, göç eden kadınların cinsel istismara, tacize ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmektedir (Kurtuldu, Şahin, 2018, s.42). İçişleri ve Adalet Bakanlıklarının TÜİK için hazırladığı Suça Sürüklenen ve Suç Mağduru Çocuklar Raporu’na göre, 2014 yılında 170 mülteci/göçmen çocuğun cinsel istismara uğradığı; bu sayının 2017 yılında 1421’e yükseldiği ve cinsel istismara uğrayan çocukların %90’ını Suriyeli çocukların oluşturduğu bildirilmiştir (Euronews, 2019).

İntihar, son yıllarda yapılan çalışmalarda göç, intihar girişimi için risk faktörü arasında sayılmaktadır (Karataş vd., 2020, s.1; Şen Tepe vd., 2018, s.774). Forte ve ark. (2018) yaptıkları literatür taraması sonucunda, göçmenler arasında yerli nüfusa göre daha yüksek intihar davranışı görüldüğünü ve ölüm oranlarının yüksek olduğunu intihar davranışı ile belirli menşe ülkeler arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı çalışmada, göçmenler ve etnik azınlıklar için iletişim engelleri, statü kaybı, sosyal ağ kaybı ve kültürleşme faktörleri intihar davranışı için olası tetikleyiciler olarak belirlenmiştir. Saunders ve ark. (2019) yaptıkları çalışmada, mültecilerin, mülteci olmayan göçmenlere kıyasla daha fazla intihar girişiminde bulunma ve kendine zarar verme olasılığına sahip olduğunu saptamışlardır. 24 araştırmanın dahil edildiği bir literatür taramasında, Kuzey ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlerin, göç geçmişi olmayan gruplara göre daha yüksek intihar oranlarına sahip olduğu ve Türkiye, Doğu Afrika ve Güney Asya’dan gelen genç kadın göçmenlerin risk grubu sayıldığı bildirilmiştir (Spallek vd., 2015, s.70).

GÖÇ EDEN BİREYLERE YÖNELİK PSİKOSOSYAL MÜDAHALELER

Göç eden bireylere yönelik psikososyal müdahaleler arasında bireysel/grup travma odaklı bilişsel davranışçı terapi, travma sistemleri terapisi, okul temelli yapılandırılmış müdahaleler, öyküsel maruz bırakma terapisi, Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR), travma odaklı olmayan bilişsel davranışçı terapi bulunmaktadır.

Bireysel/grup travma odaklı bilişsel davranışçı terapi (BDT), psikoeğitim, bilişsel başa çıkma ve anlamlandırma, travmatik öyküyü geliştirme ve işleme, travma hatırlatıcılarını tekrar deneyimleyerek baş etmenin dahil olduğu bir programdan oluşmaktadır (Demirbaş, Bekaroğlu, 2013, s.21). Mültecilere bireysel travma odaklı BDT uygulandığı pilot bir çalışmada, müdahale sonrasında önemli ölçüde TSSB belirtilerinin azaldığı ve iyileştirmenin 6 ay sonrasında da etkisinin görüldüğü bildirilmiştir (Unterhitzenberger vd.,

2019, s.9). Kananian ve ark. (2020) Afgan mültecilere yönelik kültürel olarak uyarlanmış BDT uyguladıkları randomize kontrollü pilot çalışmalarında, mültecilerin TSSB, majör depresif bozukluk ve anksiyete bozuklukları belirtilerinin azaldığını, yaşam kalitelerinin arttığını ve 1 yıllık izlem sonucunda bu iyileşmenin korunduğunu saptamışlardır.

Öyküsel maruz bırakma terapisi (NET), Neuner ve ark. (2002) tarafından, özellikle savaş ve göç gibi travmatik deneyimler yaşayan kişi ve gruplara yönelik geliştirilmiştir. Her biri 90 dakikalık 5- 10 seans uygulanan NET, terapistin yönlendirmesiyle, danışan yaşamının kronolojik bir öyküsünü oluşturmaktadır (İkizer, 2020, s.8). Schauer ve ark. (2011) mülteci ve zorunlu göç eden çocuklara yönelik çocuk ve ergenlere özel öyküsel maruz bırakma terapisini (KIDNET) uyguladıkları randomize kontrollü bir çalışmada (RKÇ), müdahale grubundaki çocukların TSSB belirtilerinde azalma olduğu tespit edilmiştir. Ertl ve ark. (2011) Kuzey Uganda'da 12-25 yaş arası eski çocuk askerlere öyküsel maruz bırakma terapisini uyguladıkları RKÇ çalışmasında, müdahale grubunun TSSB belirtilerinin anlamlı düzeyde azaldığını bildirmişlerdir.

Okul temelli yapılandırılmış müdahaleler, şiddete maruz kalan altıncı ve yedinci sınıfa giden göçmen öğrenciler ile yapılmış Okullarda Travma için Bilişsel-Davranışçı Müdahalenin (CBITS) uygulandığı randomize, kontrollü bir çalışmada, öğrencilerin TSSB belirtilerinde önemli derecede azalma olduğu görülmüştür (Stein vd., 2003, s.607). Özellikle büyük afetler ya da devam eden terör tehdidi için geliştirilmiş olan Sınıf Temelli Müdahalenin, Filistinli mülteci çocuklara uygulandığı bir çalışmada, müdahale sonrasında çocukların travma belirtilerinde iyileşmeler olduğu bildirilmiştir (Khamis vd., 2004, s.71). Beehler ve arkadaşlarının (2012) 6-21 yaş grubundaki çocuklarda okul temelli Travma Odaklı BDT'nin göçmen çocuklarda görülen TSSB belirtileri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yaptıkları bir araştırmada, TSSB belirtilerinin önemli ölçüde azaldığı ve işlevsellik düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Ooi ve ark. (2016) Avustralya'da yaşayan savaştan etkilenen 10-17 yaşlarındaki göçmenler üzerinde grup ve okul tabanlı BDT'nin etkinliğini inceledikleri randomize kontrollü çalışma sonucunda, müdahale grubunun depresyon belirtilerinde azalma olduğunu saptamışlardır.

EMDR, özellikle travma sonrası belirtilerin azalmasına yardımcı olan bu yöntem Oras ve ark. (2004) tarafından travma geçirmiş 13 mülteci çocuğun tedavisindeki etkinliği incelenmiş müdahale sonrasında, çocukların işlevsellik düzeyinde artma, kaçınma semptomlarında belirgin bir iyileşme, depresyon ve TSSB belirtilerinde önemli ölçüde azalma olduğu bildirilmiştir. Savaş sonrası travma geçirmiş 33 göçmen çocuğa EMDR uygulanan bir RKÇ çalışmasında, müdahale grubundaki çocukların, kontrol grubundakilere kıyasla TSSB belirtilerinin azaldığı belirlenmiştir (Ahmad, Sundelin-Wahlsten, 2008, s.131). Yurtsever ve arkadaşlarının (2018) TSSB belirtilere sahip Suriyeli mülteciler ile yaptıkları EMDR girişimi sonrasında, mültecilerin TSSB ve depresyon belirtilerinde önemli ölçüde azalma görüldüğü ifade edilmiştir. Mülteci kampında bulunan TSSB belirtilerine sahip olan Suriyeli mülteciler ile yapılan benzer çalışmada da EMDR'nin mültecilerin sahip olduğu TSSB ve depresyon belirtilerini azaltmada etkili olduğu saptanmıştır (Acarturk vd., 2015, s.7).

Travma odaklı olmayan bilişsel davranışçı terapi, Faber ve Lee (2020), 4 yaşında bir oğlu olan, cinsel ve fiziksel istismar gibi birçok travma öyküsüne sahip mülteci bekar bir anneye, travma öykülerinden ziyade mevcut zorluklarına odaklanmayı tercih ederek travma odaklı olmayan psikoeğitim, beceri geliştirme ve bilişsel yeniden yapılandırmadan yararlanan 10 ayrı oturumda BDT uygulamışlardır. Annenin müdahale sonrasında anksiyete, depresyon ve stres düzeyinde azalma, yaşam kalitesinde artma ve intihar riskinde azalma tespit edilmiştir. Literatürde göç eden bireylere yönelik travma odaklı olmayan bilişsel davranışçı terapi uygulandığı çalışma sayısı oldukça sınırlıdır.

SONUÇ

Savaş, siyasi çatışma, kendini artık yaşadığı coğrafyaya ait hissedememe, eşitsizlik ve özgürlüklerin kısıtlanması nedenleri ile insanların başka coğrafyalara göç ettiği görülmektedir. Göç eden bireylerin yaşadıkları travmaya bağlı TSSB, anksiyete, depresyon gibi ruhsal bozukluklar ve göç ettikleri toplumda maruz kaldıkları kültürel sorunlar, yalnızlık, ayrımcılık vb. durumlar ruh sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Literatürde bu ruhsal sorunların giderilmesi ya da azaltılması amacıyla birtakım psikososyal müdahalelerde bulunduğu ve bu müdahaleler doğrultusunda göç eden bireylerin yaşadıkları ruhsal sorunların giderildiği görülmektedir. Ancak göç eden bireylere yönelik kanıt temelli psikososyal müdahale programlarının sayısı oldukça azdır. Ülkeler tarafından göç eden bireylerin, özellikle azınlık grupta bulunan kadın ve çocukların göç durumundan ruhsal olarak nasıl etkilendikleri araştırılarak, mevcut ve olası ruhsal sorunları belirlenmeli ve bu sorunlara yönelik kişilerin sosyodemografik ve sahip oldukları kültürel özelliklerini göz önünde bulundurarak müdahalelerini gerçekleştirmeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acarturk, C., Konuk, E., Cetinkaya, M., Senay, I., Sijbrandij, M., Cuijpers, P., & Aker, T. (2015). EMDR for Syrian refugees with posttraumatic stress disorder symptoms: results of a pilot randomized controlled trial. *European Journal of Psychotraumatology*, 6, 27414. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.3402/ejpt.v6.27414>
- Ahmad, A., & Sundelin-Wahlsten, V. (2008). Applying EMDR on children with PTSD. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 17, 127–132. <https://doi.org/10.1007/s00787-007-0646-8>
- Akarçay, P., & Ak, G. (2018). Sosyolojik, Psikolojik ve Kuramsal Açından Göç Olgusu: Küreselleşmenin İnsani ve Vicdani Yüzü. *Kesit Akademi Dergisi*, 4(14), 188–202.
- Akıncı, B., & Nergiz, A. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58–83.
- American Psychiatric Association. (2010). Practice Guideline for the Assessment and Treatment of Patients With Suicidal Behaviors. In *The American journal of psychiatry*.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı* (E. Çev. Koroğlu, Ed.; Beşinci Ba). Hekimler Yayın Birliği.
- Anderson, K. K., Cheng, J., Susser, E., McKenzie, K. J., & Kurdyak, P. (2015). Incidence of psychotic disorders among first-generation immigrants and refugees in Ontario. *CMAJ*, 187(9), 279–286. <https://doi.org/10.1503/cmaj.150494>
- Beehler, S., Birman, D., & Campbell, R. (2012). The Effectiveness of Cultural Adjustment and Trauma Services (CATS): Generating Practice-Based Evidence on a Comprehensive, School-Based Mental Health Intervention for Immigrant Youth. *Am J Community Psychol*, 50, 155–168. <https://doi.org/10.1007/s10464-011-9486-2>
- Bhugra, D., & Becker, M. A. (2005). Migration, cultural bereavement and cultural identity. *Orld Psychiatry*, 4(1), 18–24.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223–229.
- Bogic, M., Njoku, A., & Priebe, S. (2015). Long-term mental health of war-refugees: a systematic literature review. *BMC International Health and Human Rights*, 15(29). <https://doi.org/10.1186/s12914-015-0064-9>
- Bostan, H. (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Coğrafya Dergisi*, 35, 1–16. <https://doi.org/10.26650/jgeog330955>
- Bourque, F., Ven, E. Van Der, & Malla, A. (2011). A meta-analysis of the risk for psychotic disorders among first- and second-generation immigrants. *Psychological Medicine*, 41, 897–910. <https://doi.org/10.1017/S00332917110001406>
- Çelik, M. Y., Şen, A. T., Usta, H., & Usta, S. E. (2018). Avrupa Birliğinin Göç/Mülteci Politikası ve Sığınmacıların Ekonomik, Sosyal ve Kamusal İletişim Sorunları: Kastamonu Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 296–315.
- Demirbaş, H., & Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: Sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1-2-3), 11–24. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000334
- Ertl, V., Pfeiffer, A., Schauer, E., Elbert, T., & Neuner, F. (2011). Community-Implemented Trauma Therapy for Former Child Soldiers in Northern Uganda A Randomized Controlled Trial. *JAMA*, 306(5), 503–512. <https://doi.org/10.1001/jama.2011.1060>
- Euronews. (2019). *Suriyeli kız çocukları Türkiye’de cinsel istismarın en büyük mağduru oldu: Artış yüzde 736*. <https://tr.euronews.com/2019/10/26/suriyeli-kiz-cocuklari-turkiyede-cinsel-istismarin-en-buyuk-magduru-oldu-artis-yuzde-736>

- Faber, J., & Lee, E. (2020). Cognitive-Behavioral Therapy for a Refugee Mother With Depression and Anxiety. *Clinical Case Studies*, 1–19. <https://doi.org/10.1177/1534650120924128>
- Forte, A., Trobia, F., Gualtieri, F., Lamis, D. A., Cardamone, G., Giallonardo, V., Fiorillo, A., Girardi, P., & Pompili, M. (2018). Suicide Risk among Immigrants and Ethnic Minorities: A Literature Overview. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(7), 1438. <https://doi.org/10.3390/ijerph15071438>
- Furnham, A. (2019). Culture Shock: A Review of the Literature for Practitioners. *Psychology*, 10(13), 1832–1855. <https://doi.org/10.4236/psych.2019.1013119>
- Goldstein, S. B., & Keller, S. R. (2015). U.S. college students' lay theories of culture shock. *International Journal of Intercultural Relations*, 47, 187–194. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2015.05.010>
- Gümüş, F., & Yiğitalp, G. (2020). Uzun süreli terör eylemlerinin olduğu bölgede yaşayan veya tank olan bireylerde travmatik stres, anksiyete ve depresif belirti sıklığı. *Journal of Psychiatric Nursing*, 11(1), 28–34. <https://doi.org/10.14744/phd.2020.16362>
- Hinton, D. E., & Lewis-ferna, R. (2011). The Cross-Cultural Validity of Posttraumatic Stress Disorder: Implications For DSM-5. *Depressin and Anxiety*, 28, 783–801. <https://doi.org/10.1002/da.20753>
- Hollander, A. C., Dal, H., Lewis, G., Magnusson, C., Kirkbride, J. B., & Dalman, C. (2016). Refugee migration and risk of schizophrenia and other non-affective psychoses: Cohort study of 1.3 million people in Sweden. *BMJ (Online)*, 352, 1–8. <https://doi.org/10.1136/bmj.i1030>
- İkizer, G. (2020). Travmaya nitel ve öznel bir bakış: Öyküsel terapi yaklaşımları. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(43), 1–19. <https://doi.org/10.31682/ayna.497048>
- İncili, Ö. F., & Akdemir, İ. O. (2016). Yerinden Edilmişliğin Coğrafi Analizi: Kilis'te Suriyeli Sığınmacılar. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34, 118–133.
- International Organization for Migration. (2009). *Environment and Climate Change: Assessing the Evidence* (F. Laczko & C. Aghazarm, Eds.).
- Kälin, W., & Schrepfer, N. (2012). *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches*.
- Kananian, S., Soltani, Y., Hinton, D., & Stangier, U. (2020). Culturally Adapted Cognitive Behavioral Therapy Plus Problem Management (CA-CBT+) With Afghan Refugees: A Randomized Controlled Pilot Study. *Journal OfTraumatic Stress*, 33, 928–938. <https://doi.org/10.1002/jts.22615>
- Karataş, S., Bat Tonkuş, M., & Çevik Durmaz, Y. (2020). Pandemi Sürecinde İntihar: Riskli Gruplara Yönelik Bir Değerlendirme ve Yaklaşım. In N. Gürhan (Ed.), *Pandemide Psikiyatri Hemşireliği* (1. Baskı, pp. 1–7). Türkiye Klinikleri.
- Khamis, V., Researcher, P., Macy, R., & Psychology, T. (2004). The Impact of the Classroom/Community/Camp-Based Intervention (CBI®) Program on Palestinian Children. In *US Agency for International Development and SAVE report on Palestinian children2*.
- Koçak, Y., & Terzi, E. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163–184.
- Kokou-Kpolou, C. K., Moukouta, C. S., Masson, J., Bernoussi, A., Cénat, J. M., & Bacqué, M.-F. (2020). Correlates of grief-related disorders and mental health outcomes among adult refugees exposed to trauma and bereavement: A systematic review and future

- research directions. *Journal of Affective Disorders*, 267, 171–184. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.02.026>
- Kurtuldu, K., & Şahin, E. (2018). Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri. *Ordu University Journal of Nursing Studies*, 1(1), 37–46.
- Lacour, O., Morina, N., Spaaij, J., Nickerson, A., Schnyder, U., von Känel, R., Bryant, R. A., & Schick, M. (2020). Prolonged Grief Disorder Among Refugees in Psychological Treatment—Association With Self-Efficacy and Emotion Regulation. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 526. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00526>
- Li, M. (2016). Pre-migration Trauma and Post-migration Stressors for Asian and Latino American Immigrants: Transnational Stress Proliferation. *Social Indicators Research*, 129(1), 47–59. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1090-7>
- Matlin, S. A., Depoux, A., Schütte, S., Flahault, A., & Saso, L. (2018). Migrants' and refugees' health: towards an agenda of solutions. *Public Health Reviews*, 39(27), 1–55. <https://doi.org/10.1186/s40985-018-0104-9>
- Mucci, N., Traversini, V., Giorgi, G., Tommasi, E., Sio, S. De, & Arcangeli, G. (2020). Migrant Workers and Psychological Health: A Systematic Review. *Sustainability*, 12(120), 1–28. <https://doi.org/10.3390/su12010120>
- OECD. (2021). *International Migration Outlook 2021 Key facts*. <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>
- Ooi, C. S., Rooney, R. M., Roberts, C., Kane, R. T., Wright, B., & Chatzisarantis, N. (2016). The Efficacy of a Group Cognitive Behavioral Therapy for War-Affected Young Migrants Living in Australia: A Cluster Randomized Controlled Trial. *Front. Psychol.*, 7, 1641. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01641>
- Oras, R., Ezpeleta, S. C. D. E., & Ahmad, A. (2004). Treatment of traumatized refugee children with Eye Movement Desensitization and Reprocessing in a psychodynamic context. *Nordic Journal of Psychiatry*, 58(3), 199–203. <https://doi.org/10.1080/08039480410006232>
- Özer, S., Şirin, S., & Oppedal, B. (2016). *Bahçeşehir Study of Syrian Refugee Children in Turkey*. <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/studier/ungkul/bahcesehir-study-report.pdf>
- Öztürk, M., & Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de Kentsel alanlarda Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1587–1625.
- Richter, K., Baumgärtner, L., Niklewski, G., Peter, L., Köck, M., & Kellner, S. (2020). Sleep disorders in migrants and refugees: a systematic review with implications for personalized medical approach. *EPMA Journal*, 11, 251–260. <https://doi.org/10.1007/s13167-020-00205-2>
- Sal, M. (2020). *Kırdan Kente Göçte Sosyoekonomik Faktörlerin Etkisi “Siirt İli Örneği.”* Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Samhsa. (2014). *A Treatment Improvent Protocol Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services TIP 57*.
- Saunders, N. R., Chiu, M., Lebenbaum, M., Chen, S., Kurdyak, P., Guttmann, A., & Vigod, S. (2019). Suicide and Self-Harm in Recent Immigrants in Ontario, Canada: A Population-Based Study. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 64(11), 777–788. <https://doi.org/10.1177/0706743719856851>
- Schauer, M., Neuner, F., & T, E. (2011). *Narrative Exposure Therapy: A short Term Treatment For Traumatic Stress Disorders* (2nd editio). Hogrefe Publishing.

- Şen Tepe, Ç., Çulhacık, G. D., Durat, G., & Eker, F. (2018). Göçün Sessiz Kayıpları: Çocuk İntiharları. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(34), 772–778. <https://doi.org/10.17121/ressjournal.1561>
- Solgun, C., & Durat, G. (2017). Göç ve Ruh Sağlığı. *J Hum Rhythm*, 3(3), 137–144.
- Spallek, J., Reeske, A., Norredam, M., Nielsen, S. S., Lehnhardt, J., & Razum, O. (2015). Suicide among immigrants in Europe--a systematic literature review. *The European Journal of Public Health*, 25(1), 63–71. <https://doi.org/10.1093/eurpub/cku121>
- Stein, B. D., Jaycox, L. H., Kataoka, S. H., Wong, M., Elliott, M. N., & Fink, A. (2003). A Mental Health Intervention for Schoolchildren Exposed to Violence A Randomized Controlled Trial. *JAMA*, 290(5), 603–611. <https://doi.org/10.1001/jama.290.5.603>
- Türk Tabipleri Birliği. (2016). Savaş, Göç ve Sağlık. In *Journal of Chemical Information and Modeling* (Vol. 53, Issue 9). Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Tuzcu, A., & Bademli, K. (2014). Psychosocial Aspects of Migration. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler- Current Approaches in Psychiatry*, 6(1), 55–66. <https://doi.org/10.5455/cap.20130719123555>
- Tuzcu, A., & Ilgaz, A. (2015). Effects of Migration on Mental Health of Women. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler- Current Approaches in Psychiatry*, 7(1), 56–67. <https://doi.org/10.5455/cap.20140503020915>
- UNICEF. (2017). *Geçici Koruma Statüsündeki Bireylere Yönelik Rehberlik Hizmetleri Kılavuz Kitabı*. Tanıtıcı Yayınlar Dizi No 82.
- Unterhitzenberger, J., Wintersohl, S., Lang, M., König, J., & Rosner, R. (2019). Providing manualized individual trauma - focused CBT to unaccompanied refugee minors with uncertain residence status: a pilot study. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 13, 22. <https://doi.org/10.1186/s13034-019-0282-3>
- Vatansever, M., & Erden, G. (2018). Mülteci Çocuklar ve Ergenler ile Yapılan Psikolojik Görüşme Üzerine Bir Derleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 25(2), 175–186.
- World Health Organization. (2018). *Report on the health of refugees and migrants in the WHO European Region: no public health without refugee and migrant health*. <https://www.euro.who.int/en/publications/html/report-on-the-health-of-refugees-and-migrants-in-the-who-european-region-no-public-health-without-refugee-and-migrant-health-2018/en/index.html>
- World Health Organization. (2021). *Refugee and migrant health*. https://www.who.int/health-topics/refugee-and-migrant-health#tab=tab_1
- World Health Organization. (2022). *WHO psychological intervention effective in preventing mental disorders among Syrian refugees in Turkey*. <https://www.who.int/news/item/11-01-2022-who-psychological-intervention-effective-in-preventing-mental-disorders-among-syrian-refugees-in-turkey>
- Yıldırım, A. (2004). *Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri*. Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, E., & Çitçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252–267. <https://doi.org/10.17755/esosder.75208>
- Yücel, U., Türkoğlu, Ö., & Ekşioğlu, A. (2021). Göç ve Kadın Sağlığı Hizmetleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 361–370. <https://doi.org/10.46237/amusbfd.775726>
- Yurtsever, A., Konuk, E., Akyüz, T., Zat, Z., Tükel, F., Çetinkaya, M., Savran, C., & Shapiro, E. (2018). An Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) Group

---

Intervention for Syrian Refugees With Post-traumatic Stress Symptoms: Results of a
Randomized Controlled. *Front. Psychol.*, 9, 493.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00493>

EXTENDED ABSTRACT

In the discipline of economics, there is a tradition challenging the orthodox/mainstream thinking: heterodox economics. This approach remained relatively unpopular until the mid-20th century, but from the 1970s onwards it gained momentum with the effect of the changes in the economy and the politics of the capitalist world. In order to show the difference in the discipline in the 1990s, as a “new” concept “heterodox economics” started to be used widely. The main partnership of approaches within heterodox economics is to oppose the traditional mainstream orthodoxy and the neoclassical economics. However, it is important to emphasize that there is not a heterodox economics which is homogenous. Within the heterodox economics there are different approaches from theoretical, methodological and political point of view.

This study focuses on the above-mentioned heterodox economics. However, it is not easy to distinguish orthodox and heterodox approaches from each other within the discipline. In other words, the main basis for defining heterodoxy in the discipline of economics and its borders with orthodoxy are the differences in terms of theoretical, ideological and policy proposals of the schools.

This study adopts the definition of heterodoxy which is widely accepted in the relevant literature. The schools selected here as the representatives of heterodox economics are Marxist-Radical Economics, Post-Keynesian Economics, Cambridge Keynesians, Sraffian Economics, Former Institutional School, Historical School, Austrian School, Neo-Austrian School, Public Choice Theory, Feminist Economics, Socio-Economics and Evolutionary Economics.

The aim of this study is to trace the traditions known as "heterodox" in postgraduate studies in Turkey. In this context, the postgraduate theses written in Turkish universities in the period of 1990-2019 is to be examined, and based on the findings the status of the heterodox traditions is exhibited. This study, on the one hand, is revealing the current state of the heterodox traditions in Turkey, on the other hand, it aims to provide a roadmap to researchers who want to study in this field.

There are three main reasons why this paper focuses on the period of 1990-2019. First of all, although the history of schools with an understanding of heterodox economics goes back a long way, the use of the concept of heterodox economy is a relatively new situation. In fact, despite the existence of old traditions such as Marxist and Institutional economics, the use of the concept is relatively new and its widespread use dates back to the 1990s. For this reason, 1990 was chosen as the starting date of the study. A second reason is that the use of keywords is not common in the theses scanned and difficulties in reaching all of the theses. The last reason is that the existence and development of different traditions within a discipline require a certain period of time.

The study has its own specific limitations. The first one is the way of determining the school/schools of thought that are conceptually entering in the field of heterodox economics. Undoubtedly, a narrower or wider heterodox field can be determined according to a different theoretical and conceptual framework. The second is whether the selected keywords are sufficient or not. This problem has been alleviated to some extent by taking into account the keywords of theses obtained. Therefore, the keywords searched in the search engine of the National Center for Thesis are more than those listed in the study. Thirdly, in the search carried out with the keywords, some theses completed in other fields outside of economics and public finance have been reached and included in the study. The fourth is the problem of how a thesis can be classified as heterodox. In such cases, it has been decided by examining the content, introduction and conclusion sections of the thesis in detail.

Totally 258 theses have been included in this study. They were chosen as a sample of the study among 11 thousands dissertations. Of all the theses, those classified as having a heterodox economics perspective consists of only 2.5%. However, it is observed that there has been an increase in the number of the thesis adopting heterodox economics perspective since 2000s. The dissertations within the scope of heterodox economics are mostly concentrated in old and “central” universities such as Marmara, Ankara, Istanbul, Gazi, METU and Hacettepe. One can see that heterodox economics is becoming popular slowly among the scholars from Akdeniz University, Dokuz Eylül University, Mersin University, Eskişehir Osmangazi University, Dicle University, Çukurova University and Niğde Ömer Halisdemir University.

GIDA NEOFOBİSİ VE FONKSİYONEL GIDALARI KULLANMA İSTEĞİ*

Özlen ONURLU¹

Ece ŞENER ASLAY²

Özet

Bu çalışmanın amacı son yıllarda tüketicilerin sağlık ve beslenme ve ilgili bilinçlerinin artması ile paralel olarak gıda neofobisinin fonksiyonel gıdaları kullanma isteği üzerindeki etkisini araştırmaktır. Gıda neofobisi yeni yiyeceklere karşı duyulan korku olarak tanımlanmaktadır. Gıda neofobisinin sebepleri arasında demografik, genetik, kültürel gibi faktörlerin yanı sıra, besinin bilinirliği, fayda algısı gibi faktörler de yer almaktadır. Fonksiyonel gıdalar ise, içerik açısından sağlığa faydalı olacak ürünlerle zenginleştirilmiş gıdaların genel tanımıdır. Gıda neofobisinin düşük olması yeni gıdaları kabul etmeyi kolaylaştırdığı için, fonksiyonel gıdaların tüketimi ve satın alma isteği üzerine de etkisi olduğu öngörülmüştür. İki kavram arasındaki etkiyi değerlendirebilmek adına gıda neofobisini ölçmek için Pliner ve Hobden (1992) tarafından geliştirilen on soruluk "gıda neofobisi" ölçeği ve fonksiyonel gıdaları kullanma isteğini ölçmek için ise Urala ve Lahtenmaki (2004) tarafından geliştirilen "fonksiyonel gıdaları kullanma isteği ölçeği" olmak üzere iki adet ölçek kullanılmıştır. İki ölçek ve demografik sorulardan oluşan çevrimiçi anket formu 460 katılımcıya ulaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gıda Neofobisi, Fonksiyonel Gıdaları Kullanma İsteği, Gıda Tüketimi

FOOD NEOPHOBIA AND DESIRE TO USE FUNCTIONAL FOODS

Abstract

The aim of this study is to investigate the influence of food neophobia on desire to use functional foods. Food neophobia is defined as the fear of new foods. Among the causes of food neophobia, there are factors such as demographic, genetic and cultural factors, as well as the awareness of food and the perception of benefit. Functional foods are the general definition of foods enriched with foods that will be beneficial for health in terms of content. It was predicted that food neophobia has an effect on functional foods consumption and purchasing desire, as the low level of food neophobia makes it easier to accept new foods. In this study two scales were used to identify the effect between food neophobia and functional food consumption; the 10-question "food neophobia" scale developed by Pliner and Hobden (1992) and the "desire to use functional foods" scale developed by Urala and Lahtenmaki (2004). The online questionnaire consisting of two scales and demographic questions was delivered to 460 participants.

Keywords: Food Neophobia, Desire to Use Functional Foods, Food Consumption

* Bu çalışmada kullanılan verilerin toplanabilmesi için gerekli olan etik kurul izin belgesi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu 24.05.2021 tarihi ve 2021-37 karar/sayı numarası ile alınmıştır.

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye. ozlenonurlu@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3551-4127

² Öğr. Gör., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye. ece.sener@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9119-2647

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle günümüzde, farklı ülkelere ait geleneksel gıdalar, diğer ülkelerin gıda pazarında yer edinebilmektedir. Bazı insanlar yeni ve alışılmadık gıdalara daha olumlu yaklaşırken, bazı insanlar ise yeni gıdaları tercih etmeyebilir, hatta yeni gıdalardan kaçınabilirler. Yeni gıdalardan kaçınmanın kökeni insanların bütün diğer memelilere benzer bir şekilde doğada bulunan toksik ya da zehirli gıdalardan korunmak amacıyla tanıdık olmayan besinleri tercih etmemesi ve yeni gıdalara karşı korku, merak ve ilgi göstermeleri olarak açıklanabilir (Siegrist vd., 2013). Gıda neofobisi olarak, genellikle alışılmadık yiyecekleri denemeye isteksizlik, hatta korkuyla kendini gösterir (Pliner ve Hobden, 1992; Shepherd ve Raats, 2006). Gelişmiş toplumlarda, diyet ve insan sağlığı arasındaki güçlü ilişkiye dair artan farkındalık, gıda tercihlerini önemli ölçüde değiştirmiş ve tüketicileri belirli bir gıda ürününü diğerine tercih etmeye yönlendirmiştir (Domínguez Díaz vd., 2020). Bu anlamda fonksiyonel ürünler, beslenme kaynaklı hastalıkları önlemek ve yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla marketlerde yer almaya başlamıştır. Fonksiyonel gıda ürünleri pazarına yapılan yatırım son yıllarda artmakta ve gelecekte bu pazarın büyüyeceği öngörülmektedir. Etiketleme, sağlık motivasyonu ve tüketicilerin fonksiyonel gıda ürünleri tüketicilerin satın alma kararlarında etkili olabilir (Domínguez Díaz vd., 2020).

Küreselleşmenin ve artan kültürel çeşitliliğe karşı, gıda neofobisi, özellikle dünya genelinde yeni gıda tüketiminin hızlı bir şekilde artmasıyla bazı gıda üretim endüstrileri ve pazarları üzerinde olumsuz bir etki yapabilir (Zhao vd., 2020). Fonksiyonel gıdalar da küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yeni bir gıda pazarı olarak karşımıza çıkmaktadır (Annunziata ve Vecchio, 2011; Küster-Boluda ve Vidal-Capilla, 2017; Urala ve Lähteenmäki, 2004). Gıda neofobisinin yeni tüketici gıda pazarlarında yaratabileceği olumsuz etki, fonksiyonel gıda pazarını da etkileyebilir. Fonksiyonel gıdaların 2022 yılında dünya çapında 320 milyar dolar pazar hacmine ulaşması beklenmektedir. Fonksiyonel gıdalar tüketicilerin yeni gıda kullanma isteğini etkileyen gıda neofobisi kavramı ile birlikte değerlendirildiğinde, doğru pazarlama stratejileri geliştirmek, işletmeler için daha verimli olabilir.

GIDA NEOFOBİSİ

Gıda neofobisi, yabancı yiyecekleri yemeye isteksizlik olarak tanımlanır (Knaapila vd., 2007). Bu isteksizlik ya da tanıdık gıdalara yönelimin arkasında, yeni gıdalardan kaçınarak olumsuz sonuçlarla karşılaşmama isteği yatmaktadır (Siegrist vd., 2013). Araştırmalarda, farklı kültürel geçmişe ve sosyo-demografik özelliklere sahip bireylerin, farklı neofobi seviyelerine sahip olabileceği tespit edilmiştir (Güzel, 2018; Paupério vd., 2014: 114). Fayda algısı, yiyeceğin türü, sosyal etki gibi durumsal faktörlerin yanı sıra, kişisel özelliklerin de gıda neofobisi düzeyini belirlediği düşünülmektedir. Yiyecek neofobisiyle ilgili önemli demografik değişkenleri ortaya çıkarmadaki önemli bir değişken, gıdaya ne kadar süre maruz kalındığıdır (Meiselman vd., 2010). Gıdaya daha fazla maruz kalmanın neofobiyi azalttığını veya ortadan kaldırdığını birçok araştırma da ortaya konmuştur (Birch ve Marlin, 1982; Dovey, Staples, Gibson ve Halford, 2008; Pliner, 1982; Pliner, Pelchat ve Grabski, 1993). Yeni gıdalardan kaçınma ve yeni gıdaları deneme isteklerinin çatışması içerisinde insanların belirli bir zamanda ve belirli bir yiyeceğin varlığında nasıl bir seçim yapacağını bir dizi faktör belirler (Pliner ve Hobden, 1992).

İnsanlar emekleme döneminde ne kadar farklı yiyeceklerle tanıştırsa, ilerleyen yaşlarda gıda zehirlenmesi gibi bir durumla karşılaşmadıkları taktirde gıda neofobisi seviyesinin o kadar düşük olacağı belirlenmiştir. Bu prosedüre olan direncin, bireylerde genetik faktörlerden kaynaklanan gıda neofobisi sebebiyle oluştuğu düşünülmektedir (Sivrikaya 2019;

Shim vd., 2011). Çocuklar ebeveynlerinin beslenme alışkanlıklarını da taklit etmekte ve ilerleyen dönemlerde bu öğrenimlere göre beslenme alışkanlıklarını belli bir kalıba sokmaktadırlar. Sonrasında ise bu kalıbın dışında kalan besinlere karşı bir kaçınma davranışı oluşabilmektedir (Sivrikaya, 2019; Elkinks ve Zickraf, 2018).

Gıda neofobi düzeyi daha yüksek olarak gözlemlenen bireylerin davranışsal özellikleri incelendiğinde, bu bireylerin sosyal aktivitelere daha az katıldıkları ve yeni insanlarla tanışma ve daha önce bulunmadıkları ortamlarda bulunma gibi durumlarda isteksiz oldukları gözlemlenmiştir (Üzülmez, 2018; Pliner ve Salvy, 2006). Konuya psikolojik açıdan bakıldığında ise, bireylerin farklı bir mutfak kültürüyle karşılaştıklarında kaygı duydukları, riskten kaçınmak için daha önce yedikleri yiyecekleri yemeyi tercih ettikleri görülmektedir (Üzülmez, 2018). Yeni yiyeceklerin seçiminde lezzet faktörünün yanı sıra, besine karşı güveni artıran yiyecek bilinirliği de rol oynamaktadır (Özdemir, 2019; Presscot, 1998). Örneğin, yapılan bir araştırmada, Asya mutfağına karşı güçlü bir gıda neofobisi duyan kişilerin ilgili besini tüketmemesinde rol oynayan bir diğer faktörün de Asya mutfağına karşı bilgi düzeylerinin düşüklüğü olduğu tespit edilmiştir (Özdemir, 2019; Hwang ve Lin, 2010). Ayrıca duygusal olarak daha hassas bireylerin neofobi düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Üzülmez, 2018; Chang ve diğ., 2011).

Neofobi, 0-6 ay arasındaki bebeklerde minimum düzeydedir. Anne sütünden ek besinlere geçiş yapılmaya başlandığında neofobi hızlı bir şekilde yükselmekte ve 2-6 yaş arasında maksimum seviyeye ulaşmaktadır. Sonrasında ise yavaş yavaş azalmaktadır (Uçar, 2018; Dovey, vd., 2008, Adessi vd., 2005). Çocuklukta olduğu gibi, 66-80 yaş arasındaki yaşlı bireylerde de gıda neofobisinin artış gösterebileceği gözlemlenmiştir (Sivrikaya, 2019; Dovey ve diğerleri, 2008, Tuorila vd, 2001, Johns ve diğerleri, 2011). Yaşlı bireyler, yeni yiyecekleri kendi sağlıkları için risk olarak görmekte ve aynı zamanda tat algısı da zayıfladığı için yiyeceklerin tadını da eskisi gibi alamamaya başlamaktadırlar. Bunun sonucunda ise yeni yiyecekleri deneme isteği azalmaktadır (Üzülmez, 2018; Dovey, Staples, Gibson ve Halford, 2008, Adessi, Galloway, Visalberghi ve Birch, 2005). Aynı zamanda bu duruma, yaşın ilerlemesine bağlı olarak zayıflayan vücut sistemi ve diş sağlığının da etkisi olduğu düşünülmektedir (Sivrikaya, 2019; Brownie, 2006).

Yetişkin erkekler yeni yiyecek arayışında daha aktif oldukları için kadınlara göre neofobi düzeyleri daha düşük olarak belirlenmiştir (Üzülmez, 2018; Frank ve Klaauw, 1994). Aynı zamanda, yapılan bir çalışmada kadınların erkeklere göre yeni yiyeceklere güvenme oranları daha düşük olduğu için erkeklerin neofobi düzeyleri yine daha düşük olarak belirlenmiştir (Üzülmez, 2018; Rızaoğlu, Ayazlar ve Gençer, 2013). Tüm bunlara karşın farklı çalışmalarda erkeklerin gıda neofobisi düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu da görülmüştür. Örneğin, Finlandiyalı yetişkin bireylerde yürütülen bir çalışmada erkeklerin gıda neofobi düzeyi, kadınlara oranla daha fazla gözlemlenmiştir (Uçar, 2018; Tuorila vd., 2007). İtalyan bireylerde yürütülen bir çalışmada da, obez erkeklerin neofobi düzeyleri obez kadınların neofobi düzeylerine oranla daha yüksek olarak gözlemlenmiştir. Ancak normal ağırlıkta olan yetişkinlerde cinsiyete göre önemli bir fark gözlemlenmemiştir (Uçar, 2018; Proserpio vd., 2018).

Kişinin öğrenim düzeyi arttıkça kültürel mutfaklara karşı bilgi sahibi olduğu ve aynı zamanda farklı kültürlerin gıdalarını daha fazla deneyimleme olanağı bulunduğu için, öğrenim düzeyi ve neofobi düzeyi arasında ters orantı olduğu belirlenmiştir (Kaplan, 2018; Barcellos, 2009). Aynı zamanda, öğrenim esnasında farklı kültürlerden kişilerle etkileşim halinde olma ihtimali de arttığı için, bu durum da gıda neofobisini azaltacaktır (Andrade Previato ve Behrens, 2015). Bireylerin ekonomik olarak daha yüksek seviyede olmaları hem daha kaliteli hem de daha çeşitli gıdalara erişme imkanlarını arttırmaktadır (Kaplan, 2018;

Schnettler, 2013). Aynı zamanda, ekonomik olarak daha yüksek seviyede olan bireylerin ev dışında gıda tüketme ihtimali daha fazla olduğu için, daha farklı gıdaları tüketme imkanı bulup, bu durum da gıda neofobisini düşürmektedir (Kaplan, 2018; Barcellos, 2009). Bu bulgulara göre Amerikanlar neofobi düzeyi en düşük, İtalyanlar ise neofobi düzeyi en yüksek milliyet olarak tespit edilmiştir. Bunları sırasıyla yüksekte düşüğe doğru izleyen diğer milletler ise, Ruslar, Almanlar, İngilizler ve Fransızlar şeklindedir. ABD’de gıda neofobi düzeyinin en düşük tespit edilmesinin nedenini de, coğrafyaları içerisinde birçok farklı kültür ve ırktan bireyin bulunması ve bu durumun bireyleri yenilikçi düşünceye itmesidir (Üzülmez, 2018). Brezilya ve İngiltere’de yapılan bir gıda neofobisi araştırmasında da İngiltere’deki katılımcıların Brezilyalı katılımcılara göre neofobi düzeyi çok daha düşük olarak gözlemlenmiştir (Barcellos vd., 2009). Malezyalı, Çinli ve Hintli katılımcılar üzerinde düzenlenen bir araştırmada ise neofobi düzeyi en yüksekte en düşüğe sıralanmak üzere, Malezya, Hindistan ve Çin olarak belirlenmiştir (Olabi vd., 2009).

Güçlü uyarılara (açlık, yükseklik, korku vb.) maruz kalmanın yeni gıdaların tercih edilmesinde negatif etkisi mevcuttur. Yapılan bir deneyde, uyaranların en yüksek olduğu zamanlarda bireylerin yeni gıdaları denemek için en fazla isteksizliği gösterdikleri tespit edilmiştir (Kaplan, 2018; Pliner, Eng ve Krishnan, 1995). Aynı zamanda gıda neofobisi olan bireyler, düşük kalorili meyve, sebze gibi ürünler yerine daha rahat elde edilebilen şekerleme, meşrubat gibi yüksek kalorili, yağlı ürünleri daha çok tercih etmeye yatkındırlar. Bu açıdan gıda neofobisi yüksek bireylerin, gıda neofobisi düşük bireylere kıyasla daha sağlıklı beslendiği söylenebilir (Sivrikaya, 2019; American Heart Association, 2018).

FONKSİYONEL GIDALARI KULLANMA İSTEĞİ

Fonksiyonel gıdalar uzun süredir gıda sektörünün içerisinde büyük bir yer kaplamalarına rağmen gıda mühendisliği, sağlık, beslenme gibi çeşitli disiplinlerin iş birliği ile fonksiyonel gıdaların ilk tanımı Japonya’da 1984 yılında şu şekilde yapılmıştır: “Çeşitli özel bileşenler ile zenginleştirilerek avantajlı fizyolojik etkiler sağlayan besin maddeleri” (Martirosyan, 2015). Fonksiyonel Gıda Merkezi (FFC) 2015 yılında yaptığı çalışmayla geçmişe dönük yapılan fonksiyonel gıda tanımlarının bazılarını aşağıdaki şekilde derlemiştir (Martirosyan, 2015); Chicago merkezli Gıda Teknolojisi Uzmanları’nın (IFT) fonksiyonel gıda tanımı da yine benzer olarak şu şekildedir: “Büyümek, gelişmek ve sağlığı korumak için gerekli besinlerin ötesinde sağlığa olumlu etkisi olan veya psikolojik olarak faydalı olan besin maddeleri fonksiyonel gıdadır” (Hoobs, 2014). Amerikan Diyetetik Birliği’nin (ADA) tanımına göre: “Bütün, geliştirilmiş, zenginleştirilmiş veya bir özelliği artırılmış olan ve düzenli olarak verimli miktarlarda kullanılarak sağlık faydaları sağlayan gıdalar fonksiyonel gıdalardır”.

Günümüzde gıda endüstrisinin en büyük trendlerden biri fonksiyonel gıdalardır. 1990’lerde önde gelen gıda, ilaç ve biyoteknoloji şirketlerinin gerçekleştirdiği önemli stratejik ve organizasyonel girişimler bunu göstermektedir. 1990’ların sonundan itibaren fonksiyonel gıda endüstrisindeki yıllık büyüme oranı yüzde 15 ile 20 arasında değişmektedir (Verbeke, 2005). Tüketicilerin yiyecekleri sağlıklarını iyileştirmenin ve zihinsel olarak iyi olmanın bir yolu olarak görmeleri, gıda üreticilerinin ve girişimcilerin bu ihtiyaçları karşılayan yeni ürünler sunarak tüketici talebine yanıt verme çabalarına yol açmıştır (Jennifer vd., 2003). Bu nedenle, çoğu çalışma, belirli bir pazarda işlevsel bir gıda kategorisinin tüketimini değerlendirmeye odaklanmıştır. Ozen ve diğerleri (2012, 2014), ülkeler arasındaki ve daha kesin olarak Avrupa ülkeleri arasındaki, farklılıkları tanımlamak üzere araştırmalar yürütmüşlerdir. Bu çalışmalar sonucunda Avrupa’da ve dünyada fonksiyonel gıdaların tüketiminin arttığı belirlenmiştir (Ozen vd., 2012; Ozen vd., 2014). Fonksiyonel gıdaları kullanım isteğine ilişkin çalışmalarda, gelişmiş ülkelerde şehirleşmenin ve yaşam stillerinin

etkisi ile fonksiyonel gıda pazarının büyüme trendinde olduğu görülmektedir. Avrupa kıtasında fonksiyonel gıda pazarındaki ilgi Kuzey Avrupa ülkelerinde Akdeniz ülkelerindekinden daha yüksektir. Çünkü Akdeniz ülkelerinde doğal taze gıdaların sağlık açısından daha değerli olduğu düşünülmektedir (Bigliardi ve Galati, 2013; Sirño vd., 2008). Küresel fonksiyonel gıda pazarının en az 33 milyar ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir (Hilliam, 2000; Sloan, 2002). Fonksiyonel gıda pazarında ABD en büyük pazar segmenti olup onu Avrupa ve Japonya izlemektedir. Bazı tahminler daha da fazla küresel piyasa değeri bildirmektedir (Benkouider, 2004).

Tüketicinin sağlıklı ve fonksiyonel gıda seçimi, demografik, psikografik ve ürün ve pazar teklifleri ile ilgili çeşitli faktörlerden etkilenmektedir (Ali ve Ali, 2020). Fonksiyonel gıdalar çoğunlukla, ürün etiket ve içeriğine yönelik bilgiler hakkında tüketicilerde bir farkındalık oluşturduktan sonra, fonksiyonel içeriklerin, örneğin yoğurt, meyve suyu veya dondurma, tüketiciler için tanıdık bir gıda formuna getirilmesi ile pazarlanır (Mark-Herbert, 2003). Araştırmalarda görülmüştür ki tüketiciler fonksiyonel gıdaların içeriği ve faydaları hakkında bilgi edindikçe fonksiyonel gıda satın alma istekleri artmaktadır (Goetzke vd., 2014; Mark- Herbert, 2003; Siró vd., 2008).

Türkiye 80 milyonluk nüfusuyla Avrupa'nın en büyük ülkelerinden biridir fakat fonksiyonel gıda alımı diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha düşüktür (Gök ve Ulu, 2018). Bu durum Türkiye'nin büyük bir pazar olmasına rağmen tüketimin düşük olmasının sebebinin araştırılmasını gerekli kılmıştır.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Fonksiyonel gıdaların pazar payı tüm dünyada artan bir ivme göstermektedir. Fonksiyonel gıdaları kullanma isteği ve tüketimine yönelik yapılan araştırmalarda tüketicilerin fonksiyonel gıdalara karşı önyargılı yaklaşımları görülmektedir. Literatür çalışması sonucunda gıda neofobisinin fonksiyonel gıdaları kullanma isteği üzerinde etkili olabileceği saptanmıştır. Gıda neofobisi yüksek olan bireylerde fonksiyonel gıda kullanma isteğinin düşük olması, fonksiyonel gıda üreticilerinin pazarlama faaliyetlerini (ürün ve tutundurma) etkileyebilir. Gıda neofobisi ve sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar, yaş değişkeninin gıda neofobisi ve gıdalara ilişkin tüketici davranışını etkilediğini ortaya koymuştur (Eertmans vd., 2005, Koivisto ve Sjoden, 1996, Pliner vd., 1993). Fonksiyonel gıdalar, içerikleri, kullanım şekilleri, paketlemeleri ile tüketiciler için yeni ürünler olarak görülebilir ve bireylerde bulunan gıda neofobisinin düzeyi yeni gıdaların tüketiminde bir bariyer oluşturabilir. Gıda neofobisinin fonksiyonel gıdaları kullanma isteği üzerindeki etkisi, fonksiyonel gıdaların pazarlanmasında ve hedef kitlenin belirlenmesinde pazarlamacılar için rol oynayabilir.

Bu araştırma kapsamında, tüketicilerde gıda neofobisinin fonksiyonel gıdaları kullanma isteği üzerindeki etkisi tanımsal araştırma kapsamında incelenecektir. Gıda neofobisini ölçmek için 10 sorudan oluşan, "Gıda Neofobisi Ölçeği" 5 li Likert yöntemi ile derecelendirilmiştir (McKenzie vd., 2021; Pliner ve Hobden, 1992). Fonksiyonel gıdaları kullanma isteğini ölçmek için "Fonksiyonel Gıda Kullanım İsteği" ölçeği Türkçeleştirilmiş ve üç farklı boyutta 23 soru ankete dahil edilmiştir (Urala ve Lähteenmäki, 2004). Araştırmada bu iki ölçek ve sosyo-demografik sorular ile bir anket formu oluşturulmuş ve veriler çevrimiçi anket yöntemiyle toplanmıştır.

Gıda neofobisinin yeni olan gıdalardan kaçınma ve bilinmeyen gıdalara yönelik korku oluşturması, tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma istekleri üzerinde etkili olabilir. Gıda neofobisinin farklı yaş gruplarında belirgin farklılıklar göstermesi, yeni gıdaları kullanma isteğini de etkileyebilir (Falciglia vd., 2000; Küster-Boluda ve Vidal-Capilla, 2017;

Meiselman vd., 2010). Bu bağlamda, bu araştırma kapsamında gıda neofobisi ve fonksiyonel gıda kullanma isteği ile ilgili aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Gıda neofobisinin tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma istekleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H1(1): Gıda neofobisinin tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma isteğinin ödül ve güven boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H1(2): Gıda neofobisinin tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma isteğinin gereklilik boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Gıda neofobisi X ve Z kuşaklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2(1): Gıda neofobisinin yenilikçilik boyutu X ve Z kuşaklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2 (2): Gıda neofobisinin geleneksellik boyutu X ve Z kuşaklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3: Tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma istekleri kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3(1): Tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma isteklerinin ödül ve güven boyutu X ve Z kuşaklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3(2): Tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma isteklerinin gereklilik boyutu X ve Z kuşaklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

BULGULAR

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda gıda neofobisi, yenilikçilik ve geleneksellik olmak üzere, iki boyutta; fonksiyonel gıdaları kullanma isteği ise, ödül ve güven ve gereklilik olmak üzere, iki boyutta toplanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerinin dağılımı, Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Analizi

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	160	35,4
Erkek	280	61,9
Belirtmek istemeyen	12	2,7
Toplam	452	100
Doğum Yılı		
1965-1980- X Kuşağı	60	13,2
1981-2000- Y Kuşağı	304	66,7
2001 ve sonrası- Z Kuşağı ve Sonrası	92	20,2
Toplam	456	100,0
Eğitim Durumu		
Ortaöğretim	12	2,6
Lise	176	38,8
Lisans	160	34,8
Lisansüstü	112	24,3
Toplam	460	100,0

Katılımcıların cinsiyet özelliklerine bakıldığında %35’inin kadın, %62’sinin erkek olduğu ve %3 ünün cinsiyet belirtmek istemediği görülmektedir. Katılımcıların %13’ü X kuşağı, %67’si Y kuşağı, %20 si ise Z kuşağındaki bireylerdir.

Verilerin normallik dağılımının testi için yapılan analizlerde çarpıklık ve basıklık katsayıları dikkate alınmıştır. Tabachnick ve Fidell'e göre (2013) verilerin normal dağıldığının saptanabilmesi için çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 aralığında olması yeterlidir. Buradan hareketle ilgili analizlere bu değerler kontrol edilerek devam edilmiştir.

Gıda neofobisinin tüketicilerin fonksiyonel gıdaları kullanma isteği üzerindeki etkisini belirlemek üzere yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Gıda Neofobisinin Fonksiyonel Gıdaları Kullanma İsteği Üzerindeki Etkisi

Bağımlı değişken: Ödül ve güven					
Bağımsız değişken:	Beta	S. Hata	t değeri	p değeri	VIF
Gıda Neofobisi (Yenilikçilik)	0,463	0,037	11,057	0,000	1,015
Gıda Neofobisi (Geleneksellik)	0,060	0,044	1,440	0,151	1,015
R= 0,459; R ² = 0,211 ; F değeri= 61,135 ;p değeri= 0,000					
Bağımlı değişken: Gereklilik					
Bağımsız değişken:	Beta	S. Hata	t değeri	p değeri	VIF
Gıda Neofobisi (Yenilikçilik)	-0,318	0,040	-7,332	0,000	1,015
Gıda Neofobisi (Geleneksellik)	-0,266	0,048	- 6,114	0,000	1,015
R= 0,389 ; R ² = 0,151; F değeri= 40,686 ; p değeri= 0,000					

Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, fonksiyonel gıdaları kullanma isteğinin ödül ve güven boyutu üzerinde gıda neofobisinin yalnızca yenilikçilik boyutunun, gereklilik üzerinde ise hem yenilikçilik, hem de geleneksellik boyutunun anlamlı etkileri olduğu görülmüştür.

Kuşaklara göre farklılıkları test etmek amacıyla ankete katılan en büyük yaş grubundaki bireylerden oluşan X kuşağı ile ankete katılan en küçük yaş grubundaki bireylerden oluşan Z kuşağı ele alınmıştır.

Tablo 3. Gıda Neofobisinin Kuşaklara Göre t Testi Sonuçları

	N	ort.	Std. Sap.	t değeri	p değeri
Yenilikçilik X kuşağı	60	3,443	1,080	1,688	0,093
Z kuşağı	92	3,133	1,147		
	N	ort.	Std. Sap.	t değeri	p değeri
Geleneksellik X kuşağı	60	2,304	0,870	-2,876	0,005
Z kuşağı	92	2,700	0,760		

X ve Z kuşakları arasında yenilikçilik boyutunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. X ve Z kuşakları arasında Z kuşağında geleneksellik ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksek olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4. Fonksiyonel Gıdaları Kullanma İsteğinin Kuşaklara Göre t Testi Sonuçları

	N	ort.	Std. Sap.	t değeri	p değeri
Ödül ve Güven X kuşağı	60	2,830	0,965	1,950	0,053
Z kuşağı	92	3,140	0,952		
Gereklilik X kuşağı	60	3,422	0,818	2,827	0,005
Z kuşağı	92	3,811	0,837		

Yapılan analiz sonucunda kuşaklara göre tüketicilerin fonksiyonel gıda kullanma isteklerinin “ödül ve güven boyutu” kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemekteyken ($p=0,053$) “gereklilik” boyutunda X kuşağının ortalaması Z kuşağına oranla anlamlı derecede yüksektir ($p=0,005$, $ort.=3,811$). Bu analiz sonucuna göre X kuşağının Z kuşağına göre fonksiyonel gıdaların daha gerekli olduğunu düşündüğü söylenebilir. Analiz sonuçlarına göre araştırmanın ana hipotezleri olan H(1), H(2) ve H(3) hipotezlerinin her biri kısmen kabul edilmiştir.

SONUÇ

Şenol ve Giritlioğlu, 2021 yılındaki çalışmalarında yiyecek neofobisinin yerel yiyecek içecek tüketimi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğundan bahsetmektedir (Şenol ve Giritlioğlu, 2021). Benzer biçimde, ülkemizde gıda neofobisinin farklı değişkenlerle ilişkilerini inceleyen çok sayıda lisansüstü tez mevcuttur. Ancak bunlar arasında gıda neofobisinin fonksiyonel gıdaları kullanma isteği üzerinde etkisi olup olmadığını inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öncebe ve Demircan ise 2019 yılındaki araştırmalarında tüketicilerin fonksiyonel gıdaları tüketme nedenlerini sağlıklarına yararlı olması, tatlarını sevmeleri, bu gıdaların zinde hissettirmesi ve hastalıklardan korunmada etkili görmeleri olarak tespit etmişlerdir (Öncebe ve Demircan, 2019). Bu araştırmanın, gıda neofobisinin fonksiyonel gıda kullanma isteği üzerindeki etkisini inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle, literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir. Araştırma sonucunda ilk olarak gıda neofobisinin yenilikçilik boyutunun fonksiyonel gıdaları kullanma isteğinin ödül ve güven boyutu üzerinde, ayrıca gıda neofobisinin her iki boyutunun da fonksiyonel gıdaları kullanma isteğinin gereklilik boyutu üzerinde anlamlı etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmanın ikincil soruları ise, X ve Z kuşakları arasında gıda neofobisi ve fonksiyonel gıdaları kullanma isteğine ilişkin bir farklılık olup olmadığıdır. Geçmiş çalışmalarda yaş arttıkça gıda neofobisinin de arttığı tespit edilmiştir (Durukan ve Türker, 2021). Bu araştırma kapsamında incelenen X ve Z kuşağı bireylerin gıda neofobisi düzeyleri ile ilgili veriler incelendiğinde, gıda neofobisinin yenilikçilik boyutunda farklılık görülmediği ortaya çıkmıştır. İki kuşak da gıdalarda yenilikçiliğe benzer şekilde yaklaşmaktadır. Oysa geçmişte yapılan çalışmaların birçoğu, gençlerin daha yenilikçi olduklarını ortaya koymaktadır (Özçifci, 2015). Geleneksellik boyutunda ise Z kuşağının X kuşağına göre daha yüksek bir neofobiye sahip olması, dikkat çekici bir sonuçtur. Benzer bir örüntü fonksiyonel gıdaları kullanma isteğinde de görülmektedir. Kuşaklar arasında fonksiyonel gıdaların ödül ve güven boyutunda bir farklılık görülmezken, gereklilik boyutunda X kuşağı anlamlı bir şekilde fonksiyonel gıdaları daha gerekli görmektedir. Literatürde yer alan geçmiş çalışmalar incelendiğinde, yaşlılarda, sağlık sorunlarının artmasıyla birlikte, sağlık kaygısının da arttığı görülmektedir (Meiselman vd., 2010; Siegrist vd., 2013; Siró vd., 2008). Dolayısıyla, yaşlıların beslenme programlarını sağlık kaygısı odaklı oluşturacakları düşünülebilir. Bu çalışmada elde edilen sonuç da X kuşağının sağlık kaygısı ve sağlıklı yaşam isteği ile açıklanabilir. Fonksiyonel gıda ürünlerinin etiketlenmesi, sağlıklı ilgili tüketicileri diyet-sağlık ilişkileri hakkında bilgilendiren önemli bir araçtır (Domínguez Díaz vd., 2020). Bu nedenle, özellikle X kuşağına hitap eden fonksiyonel gıdalarda etiketlenmeye özen göstermek gerekir. Tüketiciler, kendileri için yeni ürünler söz konusu olduğunda, daha fazla bilgi arayışına girmektedirler. Fonksiyonel gıdaların etiketlenmesinde de bilgilendirme amacı ön planda tutulmalıdır.

Gıda neofobisi, bireylerin gıda seçimlerinde önemli rol oynayabilir. Gıda neofobisi yüksek olan bireylerin yeni ve alışılmadık içeriğe sahip gıdalara yaklaşımı fonksiyonel gıdalara karşı olan tutumu etkileyebilir. Gıda neofobisinin kuşaklar arasında farklı düzeylerde görülmesi de bu anlamda pazarlama faaliyetlerinin kuşakların değerlerine uygun olarak planlanabileceği ve tutundurma faaliyetlerinde iletişimin bu farklılığa göre kurgulanabileceğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda, ileride de kuşaklar arası çalışmalar fonksiyonel gıda pazarında tüketici davranışını açıklamaya yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Ali, T. ve Ali, J. (2020). Factors affecting the consumers' willingness to pay for health and wellness food products. *Journal of Agriculture and Food Research*, 2, 100076.
- Annunziata, A. ve Vecchio, R. (2011). Functional foods development in the European market: A consumer perspective. *Journal of Functional Foods*, 3(3), 223–228.
- Domínguez Díaz, L. ve Fernández-Ruiz, V., & Cámara, M. (2020). An international regulatory review of food health-related claims in functional food products labeling. *Journal of Functional Foods*, 68, 1038962.
- Durukan, A. ve Türker, V. (2021). Gıda Hafızasının Farklı Yaş Gruplarında İncelenmesi. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 6(1), 1-9.
- Falciglia, G. A., Couch, S. C., Gribble, L. S., Pabst, S. M. ve Frank, R. (2000). Food neophobia in childhood affects dietary variety. *Journal of the American Dietetic Association*, 100(12), 1474-1481.
- Goetzke, B., Nitzko, S. ve Spiller, A. (2014). Consumption of organic and functional food. A matter of well-being and health? *Appetite*, 77, 96–105.
- Jennifer, G., Gillian, A. ve Heather, F. (2003). Opportunities and constraints in the functional food market. *Nutrition & Food Science*, 33(5), 213–218.
- Knaapila, A., Tuorila, H., Silventoinen, K., Keskitalo, K., Kallela, M., Wessman, M., Peltonen, L., Cherkas, L. F., Spector, T. D. ve Perola, M. (2007). Food neophobia shows heritable variation in humans. *Physiology and Behavior*, 91(5), 573–578.
- Küster-Boluda, I. ve Vidal-Capilla, I. (2017). Consumer attitudes in the election of functional foods. *Spanish Journal of Marketing - ESIC*, 21(S1), 65–79.
- Mark-Herbert, C. (2003). Development and marketing strategies for functional foods. *AgBioForum*, 6(1–2), 75–78.
- McKenzie, K., Metcalf, D. A. ve Saliba, A. (2021). Validation of the Food Technology Neophobia Scale in a Chinese sample using exploratory and confirmatory factor analysis. *Food Quality and Preference*, 89, 104148.
- Meiselman, H. L., King, S. C. ve Gillette, M. (2010). The demographics of neophobia in a large commercial US sample. *Food Quality and Preference*, 21(7), 893–897.
- Ozen, A. E., Pons, A. ve Tur, J. A. (2012). Worldwide consumption of functional foods: A systematic review. *Nutrition Reviews*, 70(8), 472–481.
- Öncebe, S. ve Demircan, V. (2019). Tüketicilerin Fonksiyonel Gıda Tüketimini Etkileyen Faktörler. *Akademik Gıda*, 17(4), 497-507.
- Özen, A. E., Bibiloni, M. del M., Pons, A. ve Tur, J. A. (2014). Consumo de alimentos funcionales en europa; una revisión sistemática. *Nutricion Hospitalaria*, 29(3), 470–478.
- Özçifci, V. (2015). Tüketici Yenilikçiliği ve Moda Yenilikçiliği İlişkisinin İncelenmesi. *Social Sciences*, 10(4), 135-148.
- Pliner, P., & Hobden, K. (1992). Development of a scale to measure the trait of food neophobia in humans. *Appetite*, 19(2), 105–120.
- Siegrist, M., Hartmann, C. ve Keller, C. (2013). Antecedents of food neophobia and its association with eating behavior and food choices. *Food Quality and Preference*, 30(2), 293–298.
- Siró, I., Kápolna, E., Kápolna, B. ve Lugasi, A. (2008). Functional food. Product development, marketing and consumer acceptance-A review. *Appetite*, 51(3), 456–467.
- Şenol, T. ve Giritlioğlu, İ. (2021). Mutfak, Yerel Yiyecekler ve Gaziantep Mutfağında Kullanımı. *İksad, Adıyaman*.

-
- Urala, N. ve Lahteenmaki, L. (2004). Attitudes behind consumers' willingness to use functional foods. *Food Quality and Preference*, 15(7-8), 793–803.
- Zhao, J. Bo, Gao, Z. Bing, Li, Y. Xian, Wang, Y. Le, Zhang, X. Yuan, ve Zou, L. Quan. (2020). The food neophobia scale (FNS): Exploration and confirmation of factor structure in a healthy Chinese sample. *Food Quality and Preference*, 79(1023), 103791.

EXTENDED ABSTRACT

Due to the influence of globalization, nowadays, traditional foods belonging to different countries can gain a place in the food market of other countries. While some people perceive new and unusual foods more positively, some people may not prefer new foods or even avoid them. It is believed that new food technologies provide a solution to the need for food for the growing world population. The origin of avoiding new foods can be explained as the fact that people do not prefer unfamiliar foods to protect themselves from toxic or poisonous foods found in nature in a similar way to all other mammals, and show fear, curiosity and interest in new foods (Siegrist et al., 2013). As a food neophobia, it is often manifested by a reluctance to try unusual foods, or even fear (Pliner and Hobden, 1992; Shepherd and Raats, 2006). Food neophobia is defined as the unwillingness to eat foreign foods (Knaapila et al., 2007). Behind this reluctance or orientation to familiar foods lies a desire not to encounter negative consequences by avoiding new foods (Siegrist et al., 2013). In recent studies, it has been determined that individuals with different cultural backgrounds and socio-demographic characteristics may have different levels of neophobia (Beautiful, 2018; Paupério et al., 2014: 114). It is believed that besides situational factors such as perception of benefits, type of food, social impact, personal characteristics also determine the level of food neophobia. An important variable in revealing important demographic variables related to food neophobia is how long it is exposed to food (Meiselman et al., 2010). It has been revealed in many studies that greater exposure to food reduces or eliminates neophobia (Birch & Marlin, 1982; Dovey, Staples, Gibson, & Halford, 2008; Pliner, 1982; Pliner, Pelchat, & Grabski, 1993). A number of factors determine how people will make a choice at a certain time and in the presence of a certain food in the conflict of desires to avoid new foods and try new foods (Pliner & Hobden, 1992). In advanced societies, increasing awareness of the strong relationship between diet and human health, food preferences have changed significantly, and consumers, in order to achieve desired health began to prefer specific foods (Dominguez Diaz et al., 2020). In this sense, functional products have started to be included in grocery stores in order to prevent nutritional diseases and improve the quality of life. The market of functional food products has been increasing in recent years and it is foreseen that this market will continue to grow in the future. Labeling and health motivation will be effective in consumers' purchasing decisions (Domínguez Díaz et al., 2020). One of the biggest trends in the food industry today is functional foods. This is evidenced by the important strategic and organizational initiatives carried out by leading food, pharmaceutical and biotechnology companies in the 1990s. Since the end of the 1990s, the annual growth rate in the functional food industry is between 15 and 20 percent (Verbeke, 2005). The fact that consumers see food as a way to improve their health and be mentally well, manufacturers started introducing new products that meet these needs (Jennifer et al., 2003). Therefore, most studies are focused on assessing the consumption of a functional category of food in a particular market. An extensive analysis was carried out by Ozen et al. (2012, 2014) to deconstruct the differences between countries and, more precisely, European countries. As a result of these studies, it has been determined that the consumption of functional foods in Europe and around the world is increasing (Ozen et al., 2012; Ozen et al., 2014). In studies on the desire to use functional foods, it is seen that the functional food market is on a growth trend with the influence of urbanization and lifestyles in developed countries. The market interest in functional food on the European continent is higher in the Northern European countries than in the Mediterranean countries (Bigliardi and Galati, 2013), where natural fresh foods are valued and evaluated by consumers in terms of health (Sirño et al., 2008). Functional food market is estimated to be at least US \$ 33 billion (Hilliam, 2000; Sloan, 2002), the US is the largest market segment, followed by Europe and Japan. Some estimates

report even more global market capitalization (Benkouider, 2004). The fact that food neophobia creates fear of avoiding foods that are new and unknown foods may have an effect on consumers' desire to use functional foods. Previous studies have been conducted that the neophobia of food, has correlations with factors such as age, gender, family structure, interaction with society and experience. The fact that food neophobia differs in different age groups may also affect the willingness to use new foods (Falciglia et al., 2000; Küster-Boluda and Vidal-Capilla, 2017; Meiselman et al., 2010). Within the scope of this research, the effect of food neophobia on the desire to use functional foods in consumers has been investigated within the scope of descriptive research. According to the results of the research, it was seen that food neophobia has significant effects on the reward and trust dimension of the desire to use functional foods, and both of the two factors of food neophobia affect necessity. There was no significant difference in the innovation dimension of food neophobia between the X and Z generations. The average level of traditionalism between the X and Z generations was found to be significantly higher in the Z generation. According to the generations, the reward and confidence dimension of consumers' desire to use functional food does not differ, while the average of generation X is significantly higher in the dimension of necessity compared to generation Z. The approach of individuals with high food neophobia to foods with new and unusual ingredients can affect the attitude towards functional foods. The fact that food neophobia is seen at different levels between generations also shows that in this sense, marketing activities can be planned in accordance with the values of generations, and communication can be deconstructed according to this difference in promotion activities. More intergenerational studies can help explain consumer behavior in the functional food market.

MAHATHİR MOHAMAD'İN ETNİK ÇOĞULCULUĞU YÖNETMEDEKİ VE MALEZYA'DA SİYASİ İSTİKRARI SAĞLAMADAKİ ROLÜ

Esraa Mahmoud Elsayed Morsy ELSAYED¹

Muharrem GÜRKAYNAK²

Özet

Etnik çoğulculuğa baktığımızda, çeşitli tarihsel aşamalarda milletlerin ve halkların yaşamlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğunu görüyoruz. Etnik çeşitlilik iki tarafı keskin bir kılıca benzer, çünkü bir yandan etnik çoğulculuk, çok etnikli devletin karşı karşıya olduğu en tehlikeli tehdit kaynaklarından biri olabilir. Diğer yandan devletin ulusal güvenliğini tehdit eden iç bölünmelerin de başlangıcı olabilir ve tüm ülkenin çöküşüne yol açabilecek savaşlar noktasına ulaşabilir. Etnik çoğulculuğun etkisi devlet sınırlarının ötesine geçebilir ve diğer komşu ülkeler için bir tehdit kaynağı olabilir. Bununla birlikte, etnik çoğulculuk, devletin birlik ve gücünün kaynağı da olabilir. Eğer devlet, toplum arasındaki uyumu sağlamak için etnisiteler arasındaki farklılığı yönlendirmeyi başarır ve devlet, toplumun tüm kesimleri arasında işbirliği ve ulusal birlik temelinde devleti kurmaya çalışırsa olur. Siyasi lider Mahathir Mohamad'ın Malezya'da başarabildiği şey buydu. Mohamad, çok etnik gruptan oluşan Malezya devletini birleştirip, Malezya toplumundaki etnik çeşitliliği devletin ilerlemesi için bir araç haline getirerek kalkınma ve siyasi istikrar sağladı. Bu makale, siyasi lider Mahathir Mohamad'ın Malezya'da çok etnikliliği yönetmede ve siyasi istikrarı sağlamada bir rolü olduğunu iddia etmekte ve bu iddianın geçerliliğini test etmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi liderlik, etnik çoğulculuk, Mahathir Mohamad, farklılıkların yönetimi, siyasi istikrar

MAHATHİR MOHAMAD'S ROLE IN MANAGING ETHNIC PLURALISM AND MAINTAINING POLITICAL STABILITY IN MALAYSIA

Abstract

When looking at ethnic pluralism, we find that it is one of the most important factors that affected the lives of nations and peoples during different historical stages. It represents a double-edged sword, because on the one hand, we find that it could be one of the most dangerous sources of threats facing the multi-ethnic state, as it may become the beginning of internal divisions that threaten the national security of the state and it may reach the point of wars that may lead to the collapse of the entire country, the impact of ethnic pluralism may extend beyond the borders of the state and be a source of threat to other surrounding communities. On the other hand, ethnic pluralism may be a source of state cohesion and strength. This happens if the state manages to direct this difference between these ethnicities to achieve cohesion between societies, and if the state seeks to establish the state on the basis of cooperation and spreading the spirit of citizenship and national unity among all spectrums of society. This is what the political leader Mahathir Mohamad was able to achieve in Malaysia. He was able to unite the multi-ethnic Malaysian state, he was also able to make the ethnic diversity in Malaysian society a tool for the progress of the state and the achievement of development and political stability in it. This article assumes that the political leader Mahathir Mohamad had a role in managing ethnic pluralism and achieving political stability in Malaysia, which the article will seek to test the validity of this claim.

Keywords: Political leadership, ethnic pluralism, Mahathir Mohamad, management of differences, political stability

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta Türkiye. es.mahmoud1995@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9462-0953

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta Türkiye. muharremgurkaynak@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5371-0474

INTRODUCTION

The political leadership variable represents an important input in the analysis of political systems. This is due to the important role that the ruling political leadership plays in any of these systems. This is because the political leadership is an influential element in the management of the state, and this influence depends on several things, including the charisma that the leader enjoys, in addition to the practical and scientific experiences that he acquires from his experiences in the political field, and his ability and intelligence in dealing with problems and managing crises that he faces quickly and smart.

When we look at the phenomenon of minorities, we find that it is one of the most important phenomena that are always presented on the international scene. Most countries in the world live with religious, ethnic, and linguistic minorities. The failure to integrate these minorities into their societies may lead to the emergence of many problems that threaten the national security of countries. This is what makes the phenomenon of minorities one of the most important dangers that any rational political leadership must always strive to contain and try to control by integrating those minorities within society and eliminating all differences by spreading the spirit of citizenship within these minorities. The leadership must also make these minorities feel their importance within the state and that they are an integral part of society.

The importance of this article stems from the fact that Malaysia is recognized as one of the most successful countries that have been able to provide a great model for managing multi-ethnicity. When Mahathir Mohamad took power, he was able to demonstrate that ethnic pluralism is not always the cause of wars, conflicts, and state collapse. Minorities, on the other hand, have the potential to be a force for the state if the state can successfully integrate them into society.

Despite the complex and diverse demographics of the Malaysian society, Mahathir Mohamad was able to provide the necessary mechanisms to manage this diversity and the great difference that exists within the Malaysian society, and he presented a successful experience in the ability to transform the difference within the state into a source of state strength, progress, and development. Although there are many previous studies that examined ethnic diversity and its role in achieving political stability in Malaysia, they did not study the role of the political leadership, Mahathir Mohamad, in managing this diversity and turning it into a tool for achieving political stability, which is what this article will seek to discuss.

This article aims to analyze the role of the political leadership, Mahathir Mohamad, in managing the ethnic pluralism in Malaysia and achieving political stability in it. When analyzing the role of political leadership, there are two levels of analysis: the internal level and the international level. The internal level analyzes the political roles within the framework of the internal political systems and their interaction with the various variables that appear within the borders of the state. As for the international level, it focuses on the interaction of the political leadership within the international system in general and is concerned with the roles that leaders play in international politics and this article will follow in its analysis of the role of the political leadership, Mahathir Mohamad, the first level of analysis, which is the internal level.

ETHNIC PLURALISM

The term "Ethnic Pluralism" is an old term that has been in use since the 19th century, and although the term is outdated, we still see a lot of confusion with many other similar terms.

Ethnic Concept

The word ethnic is a word derived from the Greek term “ethnos”, which refers to the people, nation, or groups, and was used by the ancient Greeks to express groups whose members consist of one origin (Shelley, 2016, p.37). In the early twentieth century, many developments appeared in the term ethnic groups, with the emergence of many definitions of the term, some defined it as “a small group of people living together, and this group shares a number of characteristics such as language, religion, or origin”(Onyekachukwu and Oghogho, 2018, p.77). The Royal Anthropological Society of Britain defined ethnic groups as “a group of people who have common genetic features that distinguish them from other groups” (Green, 2005, p.4). In general, an ethnic group can be defined as “a group of people among whom there are many common characteristics that bind them and that distinguish them from other groups within society, and those characteristics may be of a biological, historical, cultural, or geographical nature, and this feeling is established the difference is either through society or through the upbringing that the individual obtains within his group.

THE MAIN CHARACTERISTICS OF ETHNIC GROUPS

There are several characteristics that distinguish ethnic groups from other groups within the complex (Francis, n.d.):

- The groups maintain their identity that distinguishes them from other groups, and this is through the process of upbringing that the individual obtains within his group.
- The existence of a link between members of the group, whether this link is biological or genetic.
- Individuals’ belief that they are different from other groups in society, and this generates a feeling of loyalty to their group and increases the group’s unity and cohesion.

CLASSIFICATION OF ETHNIC GROUPS

There are many criteria by which ethnic groups are classified, for example:

Classification of Ethnic Groups on the Basis of Purpose

Ethnic Groups Seeking to Integrate Into Society

The goal of the members of this group is to give up some of their distinguishing characteristics in order to integrate into the society in which they live. This is as a result of the group members’ feeling that merging with other groups within the community guarantees them achieving a better position and status within the community. This integration into society often takes long periods of time and is automatic and gradual (Rudiger and Spencer, 2003, pp.5-6).

Ethnic Groups Seeking Equality

The goal of this ethnic group is to obtain all its political and civil rights from the state, this ethnic group seeks equality with all other groups within society. This type of ethnic group rejects any means of integrating them into society. This is because it seeks only to obtain equality in society while preserving all its ethnic characteristics unchanged (Pdhre, n.d.).

Ethnic Groups Seeking Secession

The goal of these groups is independence from the central government in the country. This is either due to the desire of that ethnic group to form its own political unit independent of the central government, or its desire for complete separation from its dependent state and joining another state, or the establishment of its own state (Matsuno, 2014)

Classification on the Basis of Subjective Factors

- Religious groups.
- Language groups.
- Groups with the same biological origins.

MANAGEMENT MECHANISMS OF MULTI-ETHNIC SOCIETIES

The mechanisms that countries can use to manage ethnic diversity within them vary according to the nature of these ethnic groups and their behavior within the country. The most important of these mechanisms are:

Mechanisms for Integrating Ethnic Groups into Society

This is done by the state trying to eliminate the differences that exist between these ethnic groups and the members of society, this is done by trying to focus on the most important characteristics that this ethnic group shares with the rest of society. Sometimes the state resorts to several methods in order to achieve this, such as the state's attempt to dissolve the identity and culture of those ethnic groups within the prevailing culture in society, by setting an official language for the country and using this language in all official dealings and educational bodies and trying to spread the prevailing culture in society through the media. The state may also resort to an attempt to politically assimilate these ethnic groups by involving these groups in the state's ruling systems, political and administrative institutions (Akıncı, 2019, ss.423-424).

Power-Sharing Mechanisms

This is by involving all ethnic groups within society in the rule of the state, ensuring that these groups are not marginalized in society. The percentage of participation of these groups in governance varies according to the importance of this group and its size within the country. The participation of these groups in governance is through many means, such as establishing a government that includes all political parties that represent all groups in society and giving these minorities the right to participate in drafting the constitution as well as participating in drafting constitutional amendments. It can also be political power-sharing through the state granting autonomy to some of the ethnic groups in it, and that is according to certain conditions to be agreed upon between the two parties (Ghai, 2005, pp.1-2).

Mechanisms of Coercion and the Use of Force

Some countries may resort to coercion and force against the ethnic groups within them. These countries may think that if they use force against ethnic groups, they will protect their national security and prevent the demands of these groups from increasing. The most important forms of force that these countries may use are as follows:

Genocide

Where the state resorts to organized killings in order to get rid of conflicts with the ethnic groups within the state, because the state considers these groups a source of threat to its national security, and these genocides often lead to increased tension and conflicts within society (Bonhoefferl, 2006, p.465).

Displacement of Ethnic Groups

This is by means of the state forcing an ethnic group to leave its original homeland and search for another homeland to live in (Ferris and Stoltz, 2008).

Self-Determination

It is by giving the groups the right to decide their political status internally and externally in complete freedom without external interference or coercion by any other force or group. The right to self-determination is one of the most common and widespread policies. This tool is used by governments and states to calm and eliminate differences and conflicts between multi-ethnic states. By dividing the multi-ethnic state, and allowing the groups to separate, and this does not happen unless things reach the maximum degree of impossibility of coexisting together within one state (Minority Rights Group International, n.d.).

ETHNIC PLURALISM IN MALAYSIA

Despite the diverse population that Malaysia witnessed after independence in 1957, Malaysian society witnessed a country of peaceful coexistence and stability among all members of society. Malaysia was able to present a successful experience in the ability to contain the difference between citizens and was able to make this population diversity a source of the state's strength and not a source of threat to its security. In the following, we will learn about the nature of the population of the Malaysian society, and how this society formed.

Steps to Create a Malaysian Society

Malaysia's geographical location linking East and West Asia was of paramount importance, which made it a target for many colonists. In the early 16th century, non-Muslim European ships were prohibited from stopping at Middle Eastern ports, prompting Europeans to seek a safe way to reach their markets in East and South Asia. In order to secure their access to their markets, The Portuguese attacked and occupied the city of Malacca in 1511 AD. Portugal continued to colonize the city of Malacca until the Dutch expelled the Portuguese from the city, and they took control of the city. In 1795 AD, the Dutch handed over the city of Malacca to England so that England could occupy the city and control the most important global trade routes (Kayadibi, 2016, ss.98-99). In 1874, the country's name was changed to Malaya. The British colonization of the city continued until World War II. During World War II, Japan was able to drive the British out of the city and occupy it in 1941 and the situation remained the same until the end of World War II. After Japan was defeated in the war, Britain was able to restore the Malay state (Barringtonm, 2006, p.48). The British expanded their tin and rubber industry, brought many Chinese and Indians to work there, and separated them from the natives to avoid any ethnic crisis and this enabled each ethnic group to preserve its own culture. However, this has made many independence movements of the Malay peoples appear and demanded independence from the occupation. As a result of these demands, the Malay peoples were able to obtain independence in 1957 AD. In 1961, Malaysia was established, consisting of several states (Malaya, Singapore, Sabah, Sarawak), Tunku Abdul Rahman became the first Prime Minister of Malaysia (Belkacem, 2014, p.142). However, this did not last long. In 1965, many disputes occurred, and because of those disputes, Singapore separated from Malaysia and Singapore became an independent country. Thus, Malaysia became composed of several different races and religions, and Malays became the ethnic majority in Malaysia, and the Malay language became the official language of the country (Korkut, 2020, s.39).

Demographics of the Malaysian Society

Malaysia is one of the most diverse societies in which there are different ethnic groups, which can be divided as follows:

Bumiputra

The Bumiputra ethnicity is considered to be the original groups that formed Malaysia and is considered the largest ethnic group in the country. The Bumiputra groups represent about 65% of the total population, and they are divided into 3 ethnic groups (the Malay, Orang asli and other Bumiputra groups) (Korkut, 2020, ss.41-42).

Malaysian Chinese Group

Chinese ethnic groups are the second largest ethnic group present in Malaysia, with a population of about 26% of the total population. The Chinese were able to excel in economic business and investment, including banks and insurance companies, and thus they dominated the economic sector in Malaysia. Ethnic Chinese speak the Mandarin dialect (Korkut, 2020, ss.50-51).

Malaysian Indians

It is the third largest ethnic group in Malaysia, accounting for about 7.10% of the total population of Malaysia. The Indians came to Malaysia more than 2000 years ago, as they migrated from southern India due to poverty and poor living conditions and went to Malaysia in search of better living conditions. The Indochinese speak the Tamil language (Momade, n.d.).

Europeans

Europeans came to Malaysia in the nineteenth century, numbering about 29,000, and speaking Portuguese (Belkacem, 2014, p.146)

Religions in Malaysia

There are many religions that exist within Malaysia, Islam is the largest religion in Malaysia, where Muslims represent 61.3% of the total population, The number of those who believe in Buddhism is 19.8%, while Christians represent 9.2%, Hindus 6.3% (Kayadibi, 2016, s.96) and 1.3% of other religions (Korkut, 2020, s.40).

POLITICAL LEADERSHIP IN MALAYSIA

The Malaysian experience is considered one of the successful experiences that was able to prove that ethnic diversity in society is not always a cause of wars and conflicts. The political leadership in Malaysia has been able to make the diversity in society a source of strength for its progress until it has become one of the largest developing countries. The former Malaysian Prime Minister Mahathir Mohamad played a major role in the success of this Malaysian experiment, as he was able to unite all the different groups of the people, whether on the religious, intellectual, or ethnic level. He also carried out political, economic, and social reform in Malaysia.

A Historical Look at the Life of Mahathir Mohamad

Mahathir Mohamad was born in the state of Kedah in 1925 AD, and he lived in a poor family, and his mother was of Malawian origin, while his father was of Indian origin. Mahathir Mohamad graduated from the Faculty of Medicine in 1953, but Mahathir Mohamad was very interested in the field of politics, for this reason, he began working in the field of politics in 1964, then joined Harvard University in the United States of America in 1967 to study international relations (Elsayed, 2017), then he was elected as a member of Parliament, but he was soon dismissed from Parliament. This was the result of his severe criticism of the political system at the time. Where Mahathir Mohamad believed that Prime Minister Tunku Abdul Rahman always took sides with citizens of Chinese origin, Mahathir Mohamad rejected that bias completely because he believed that all citizens are equal (Reza and Yasmin, 2019, pp.499-502).

In 1967, Mahathir Mohamad assumed the position of Chairman of the Higher Education Council, then took the position of Chairman of the Advisory Council for Higher Education in 1972, then as President of Higher Education in 1975, and then became Minister of Trade and Industry. Then in 1981 AD, he became Prime Minister of Malaysia, and he was the first Malaysian Prime Minister to come from a poor family, and he spent 22 years in his position, and continued as Prime Minister until 2003 AD (Reza and Yasmin, 2019, pp.499-502). He was awarded the title "Tun" when he retired in 2003, the highest honor for a civilian in Malaysia. Then he was again appointed Prime Minister of Malaysia from 2018 to 2020 (Ahsan, n.d.).

Mahathir Mohamad's Role in Managing Ethnic Pluralism in Malaysia

Mahathir Mohamad was preoccupied with the issue of ethnic pluralism, especially after the ethnic unrest that occurred in the country on 13 May 1969.³ Where Mahathir Mohamad believed that the main reason for these ethnic disturbances that occurred was the deterioration of the economic, cultural, and social conditions of the ethnic Malays. It was believed that these ethnic conflicts were not resolved unless the economic level of the Malays was raised, and a kind of parity was achieved between them and the rest of the ethnicities in society (Udin and Omar, 2020, p.10294).

The Malays people have always refused to integrate with the rest of the ethnicities in society and they always felt that they were oppressed within the society, as they believed that although they are the real owners of the land, it is the Malaysians of Chinese origin who control the economic wealth inside the country while the Malay peoples suffer from their poor living and economic conditions (Jones, 2014, p.79).

Mahathir Mohamad attributed the reason for the backwardness of the Malays and their low economic and living conditions to their closed cultural nature, and their failure to integrate with other ethnicities in society. They completely refused to marry people of different races than their own, for this, Mahathir Mohamad offered them one of two options, which are either to be satisfied with the status quo and live poor in their society, which has many resources, or to integrate with other ethnicities in society and share with them in the economic life. Mahathir Mohamad also called on the Malays to integrate with the Chinese ethnicity in particular, to learn from them trade and investment skills and the basics of the economy. This was because the Chinese are very successful in the economic field. When Mahathir Mohamad became prime minister in 1981, he sought to develop several policies to eliminate inter-ethnic problems in society. One of the most important of these policies was the establishment of national schools to teach all ethnicities together and to encourage the Malay people to study various sciences, modern technology, and economics. For this reason, Mahathir Mohamad developed a plan called "National Development Policy", and the objective of this plan was to provide support to the Malay ethnicity, but without harming any of the other ethnicities. The state has set a timeline for this plan, starting from 1990-2020. Indeed, the different ethnicities have responded to Mahathir Mohamad's ideas, realizing that they must renounce conflicts among themselves, and the necessity of cooperation and participation to achieve their common interest, which is to achieve development and the advancement of the country (Abdel Alaal,2013, pp.62-66).

Mahathir Mohamad's Role in Political Stability in Malaysia

Mahathir Mohamad was able to achieve political stability in Malaysia by achieving stability between the different ethnicities in society, and in order to achieve this political stability, he developed many plans in various fields.

Economic Field

Malaysia has suffered from riots in 1969AD, and these events were the result of ethnic conflicts, the Malays were resentful as a result of the economic imbalance between the different ethnicities at that time. For this reason, when Mahathir Mohamad came to power, he attributed these events to the spread of poverty in the Malay ethnicity. As a result, the government responded to these challenges and adopted a new economic policy. This new economic policy worked to reduce poverty, increase income levels, and provide equal

---

³On May 13, 1969, there was a violent ethnic unrest in the country that claimed 600 lives, and these events were the result of the victory of many local parties in the elections, as most of these parties were Malaysians of Chinese origin. The Malay people rejected the election result and believed that it would be the beginning of their marginalization in society.

employment opportunities for all Malaysians regardless of ethnic considerations. This new policy was also seeking to restructure Malaysian society to address the economic imbalances between the ethnicities of Malaysian society (Snodgrass, 1995). He adopted an economic reform policy, and the goal of this policy was to redistribute wealth among all segments of society, especially the ethnic Malays. This policy has succeeded in achieving a rise in the income levels of different ethnicities, as the wealth of Malays increased from 2.4% to 21.9%, and the wealth of the Chinese from 27.2% to 34.9% (Belkacem, 2014, pp.205-206).

Social Field

Mahathir Mohamad developed many reform policies and development programs aimed at raising the standard of living of different ethnicities, especially the Malay ethnicity, which was suffering from poverty and low living conditions (Reza and Yasmin, 2019, p.502). These reform policies were able to reduce poverty levels in the country. In 1999, poverty rates in the country decreased from 49.3% to 17%. The government has also worked to raise the level of health and educational services in the country, and as a result, the education rate increased in 2000 to 93.8% of the total population and that was after it was 53% in 1970. Mahathir Mohamad also sought to increase job opportunities for all citizens regardless of ethnicity, and he succeeded in this and the unemployment rate decreased significantly in the country (Belkacem, 2014, pp.202-203).

Cultural Field

Mahathir Mohamad was able to develop and implement many national programs aimed at developing cooperation between different ethnicities, and removing any differences between them, by spreading feelings of national unity among their different ethnicities. In order to achieve this, he has put in place many programs in the media, newspapers and drama aimed at developing the spirit of belonging and unity and dissolving the differences between the different ethnicities of society. He also worked to support different cultures in society, and for that, the state established special schools for different ethnicities, through which different ethnicities could study in their different languages (Guan, 2000, pp.6-7).

Political Field

Mahathir Mohamad was able to achieve a kind of political stability by containing the problem of ethnic pluralism. With the exception of the violence that occurred in 1969, the country did not witness other major ethnic conflicts. Where Mahathir Mohamad was of the opinion that if citizens feel an improvement in their economic situation, this may cover up any shortcomings in the political aspect, and therefore Mahathir Muhammad's first goal was to achieve economic stability in the country. The Malaysian constitution has tried to guarantee the various rights of all minorities in society. Therefore, the Malaysian constitution has stipulated that Islam is the official religion of the state, but at the same time it gave the right to all dysfunctional ethnicities to practice their religions in peace within the state (Suaedy, 2010, p.2). The constitution also stipulates that all citizens are equal before the law, and no discrimination may be made between citizens on the basis of gender, color or race (Laws of Malaysia Federal Constitution, p.14).

Mahathir Mohamad also sought to establish a political system that represented all the ethnicities of the society, and this was evident in the multi-party system witnessed by Malaysian society, where Malaysia was able to form a multi-party system based on peaceful coexistence and mutual respect among all segments of society. In this way Mahathir Mohamad succeeded in integrating all the different races in the society, resolving differences, and living together in a kind of peace within the society. Several factors contributed to the success of this experiment: Mahathir Mohamad sought to benefit from the experiences of

other countries in dealing with ethnic pluralism, as he sought to benefit from those experiences by looking at the methods used by these countries, which were able to prove their success. He also tried to take advantage of the mistakes made by these countries in dealing with their ethnic pluralism. Mahathir Mohamad was fully aware that not every model that is suitable for one country can be applied in another. Mahathir Muhammad's ability to understand Malaysian society played an important role in the success of the Malaysian experience, as this helped him a lot in managing this society and bringing about harmony among all the different ethnicities. He was able to motivate all members of society to seek cooperation among themselves and worked on using education as a means to integrate all the ethnicities of society with each other. He was also able to make a fair distribution of wealth among all segments of society, so that some segments of society would not feel that they were being oppressed within society. He has pursued a unique foreign policy that has made Malaysia a country of great value in the international community, and he was able to achieve economic development that made Malaysia one of the most important developing countries at the present time (Elsayed, 2017).

CONCLUSION

This article was able to prove that the political leadership had an influential role in managing ethnic pluralism in Malaysia. The political leadership represented in Mahathir Mohamad was the basis for the success of the Malaysian experience. This was a result of Mahathir Mohamad's distinguished experience and leadership qualities that helped him understand the problems in Malaysian society and the ability to contain them. Despite the complex demographic structure of Malaysian society, which consists of a large number of ethnicities, Mahathir Mohamad was able to make this ethnic diversity a tool for the progress of the state and achieving development in it, and not a tool for wars and conflicts, as happens in most other multi-ethnic countries.

The reason for this is due to the role that Mahathir Mohamad played in managing the ethnic diversity in Malaysia, because he benefited from the experiences of other countries in dealing with ethnic diversity. He sought to benefit from those experiences by learning about the methods used by these countries and which proved their success. He also tried to take advantage of the mistakes made by these countries in dealing with their ethnic pluralism. Mahathir Mohamad was fully aware that not every model suitable for one country could be applied in another country.

Evidence of Mahathir Mohamad's experience and managerial skills is his ability to understand the complex nature and demographics of Malaysian society. His understanding of the nature of this society and the charisma he enjoys helped him gain the trust of the community members and motivate them to seek cooperation among them. He also worked on using education as a means to integrate all ethnicities into society with each other and worked to ensure the equitable distribution of wealth among all segments of society so that some segments of society would not feel oppressed within their country. Mahathir Mohamad also aimed to ensure that all ethnicities in Malaysia have the right to administer the country, by distributing positions in the state among all ethnicities, and allowing them to express their views on state affairs. Mahathir Mohamad also tried to make the different ethnicities try to put the national interest of the Malaysian state above their individual interests. The different ethnicities in the country responded to this idea and realized that achieving the country's national interests and cooperating to achieve progress and stability is what will ensure that they achieve their individual interests. Therefore, the different ethnicities put aside their differences and cooperated in various fields. The different ethnicities gave up some of their rights to achieve greater gains represented in security, political stability, and economic development.

Despite the foregoing, the Malaysian experience was not perfect. It had some flaws, but it was successful enough to protect the country from political, religious, and ethnic conflicts and crises, and it was able to achieve cooperation and peaceful coexistence, advance the country's economy and achieve economic development.

Through the foregoing, this article was able to prove that the political leader "Mahathir Mohamad" had a major role in managing ethnic pluralism in Malaysia and achieving political stability in it.

REFERENCES

- Ahsan, S. (n.d.). *Mahathir Mohamad and Malaysia's Political Transition*. İnsamer. https://insamer.com/en/mahathir-mohamad-and-malaysias-political-transition-_3300.html
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan Ve İnsan Dergisi*, 6(21), 413-430.
- Barringtonm, L. (2006). *After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial And Postcommunist States*. Michigan Publishing.
- Bonhoefferl, D. (2006). The Obligation to Use Force to Stop Acts of Genocide: An Overview of Legal Precedents, Customary Norms, and State Responsibility. *The San Diego International Law Journal*, Vol.7, 461-490.
- Ferris, E. & Stoltz, K. (2008). *Minorities, Displacement and Iraq's Future*. Brookings. <https://www.brookings.edu/research/minorities-displacement-and-iraqs-future>.
- Francis, E. K. (n.d.). *The Nature of the Ethnic Group*. Pressbooks. <https://pressbooks.ulib.csuohio.edu/ethnicity/chapter/the-nature-of-the-ethnic-group/>.
- Ghai, Y. (2005, May). Ethnic Conflicts and Power Sharing. *Adalah's Newsletter*, Vol.13,1-4.
- Green, E. D. (2005, February). What is an Ethnic Group? Political Economy, Constructivism and the Common Language Approach to Ethnicity. *Development Studies Institute London School of Economics and Political Science*, No.05-57, 1-34.
- Guan, L. H. (2000, August). Ethnic Relations in Peninsular Malaysia: The Cultural and Economic Dimensions. *Institute of Southeast Asian Studies*, No.1, 2-39.
- Jones, K. (2014). A Time Of Great Tension: Memory And The Malaysian Chinese Construction Of The May 13 Race Riots. *Berkeley Undergraduate Journal*, Vol.27, 75-97.
- Kayadibi, S. (2016, September). Dini ve Kültürel Çoğulculukta Varoluş Mücadelesine Bir Bakış: Malezya Tecrübesi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 93-128.
- Korkut, M. (2020). Post Kolonyal Toplumlarda Birlikte Yaşama Kültürü: Malezya'da Farklılıkların Varoluş Tecrübesi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, *Doktora Tezi*, Konya.
- Laws Of Malaysia Federal Constitution, Clause 1 (8) Of The Malaysian Constitution.
- Matsuno, A. (2014). Ethnic Groups' Right to Independence: Self-determination, Secession and the Post-Cold War International Relations. Asia Peacebuilding Initiatives (APBI) project. <http://peacebuilding.asia/ethnic-groups-right-to-independence-self-determinationsecession-and-post-cold-war-international-relations/>
- Momade, H. (n.d.). Malaysian Indians History Of their migration & their impact on Malaysia's development. Academia.edu. https://www.academia.edu/25574486/Malaysian_indians.
- Onyekachukwu, E. & Oghogho, O. (2018). Cultural And Ethnic Pluralism: Implications For National Integration In Nigeria. *Asrican Journal Of Multidisciplinary Research*, 3(1). 74-88.
- Pdhre (n.d.). *The Human Rights of Ethnic Minorities*, <https://www.pdhre.org/rights/ethnicity.html>.
- Reza, M. & Yasmin, N. (2019 April 9). Development Of Malaysia Under The Leadership Of Mahathir Mohamad: Turned Malaysia Into a Rich Country. *International Journal of Social Sciences*, Vol.5, 498-506.
- Rudiger, A. & Spencer, S. (2003, January 21-23). Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities: Policies to Combat Discrimination. *The Economic And Social Aspects Of*

Migration Conference Jointly Organised By The European Commission And The OECD Brussels.

- Shelley, N. P. (2016). *The Concept Of Ethnicity In Early Antiquity: Ethno-Symbolic Identities In Ancient Greek, Biblical Hebrew, And Middle Babylonian Texts.* Columbia University, The Graduate School Of Arts And Sciences, *The Degree Of Doctor Of Philosophy*, New York.
- Snodgrass, D. R. (1995). *Successful Economic Development in a Multi-ethnic Society: The Malaysian Case.* Harvard University Harvard Institute for International Development, Cambridge.
- Suaedy, A. (2010). Islam And Minorities: Managing Identity In Malaysia. *Al-Jami'ah*, 48(1), 2-44.
- Udin, M. & Omar, R. (2020, January-February). Tun Dr Mahathir's Leadership Patterns And The Success Story Of Malaysia. *Test Engineering And Management*, vol.82,10290-10302.
- بلفاسم، مربعي، "آليات إدارة التعددية الإثنية ودورها في بناء الدولة: دراسة في النموذج الماليزي"، جامعة محمد خيضر بسكرة، كلية الحقوق والعلوم السياسية، قسم العلوم السياسية، رسالة ماجستير، 2014-2015.
- [Belkacem, M., "Mechanisms of managing ethnic pluralism and its role in building the state: A study of the Malaysian model," Mohamed Khider University of Biskra, Faculty of Law and Political Science, Department of Political Science, *Master's thesis*, 2014-2015].
- السيد، اسراء محمود. (2017). *التنوع العرقي وأثره على تطور النظام السياسي الماليزي.* المركز الديمقراطي العربي <https://democraticac.de/?p=47220>.
- [Elsayed, E., M. (2017). *Ethnic diversity and its impact on the development of the Malaysian political system.* Arab Democratic Center <https://democraticac.de/?p=47220>].
- عبد العال، محمد محمود. (22 فبراير 2013). *التعدد العرقي من التنازع إلى التناغم: النموذج الماليزي والنموذج الأمريكي.* مركز التنوع للدراسات.
- [Abdel Alaal, M. M. (22 February 2013). *Ethnic pluralism from conflict to harmony: the Malaysian model and the American model, Diversity Studies Center*].

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Etnik çeşitlilik olgusu, insan toplumlarının muzdarip olduğu en belirgin olgulardan biridir. Bu olgunun önemi, özellikle yirminci yüzyıldan itibaren dünyanın birçok ülkesinin ulusal güvenliğini tehdit etmeye başlayan etnik sorunlar nedeniyle daha da artmıştır. Zira siyasal sistem, toplumsal bütünleşme, siyasi istikrar ve devlet inşasının başarısını sağlamak adına bu olguyu doğru bir şekilde yönetmek için devletler, uygun stratejileri ve mekanizmaları seçmek durumunda kalmışlardır.

Geçen yüzyılın başlarında marjinalleşme ve yoksulluk yaşayan yerli Malay halkı ile ekonomiyi kontrol eden Çin kökenli Malezyyalılar arasında patlak veren etnik olaylar sonucunda Malezya etnik bir kriz yaşamıştır. Bu nedenle, Mahathir Mohamad kendisini Malezya toplumunu oluşturan çeşitli etnik kökenler arasında bir uzlaşma modeli bulmaya mecbur hissetmiştir. Ayrıca çözümün federal birliğin sağlanmasında ve katı kontrol ve düzenleme yasalarının oluşturulmasında yattığını görmüştür. Bu, onun Malezya’da siyasi ve sosyal istikrara ulaşmasını sağlamış ve devlet inşa sürecine olumlu yansıyan başarılı bir kalkınma modelinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Malezya’nın benimsemiş olduğu bu model, demokratik uygulama düzeyinde yaşadığı eksiklikler nedeniyle ideal olmayabilir. Ancak, yüksek düzeyde ekonomik ilerleme ile siyasi ve sosyal istikrar elde etmesi nedeniyle bu eksiklikleri gölgede bırakmıştır. Mahathir Mohamad farklı etnik kökenlere devlet içinde var olma hakkı sunmuş ve bu çeşitliliği devletin ilerlemesi için bir araç haline getirmeye uğraşmış bundan faydalanmıştır. Mahathir Mohamad, Malezya ulusal güvenliğinin korunmasına öncelik vermiş ve bunun ancak Malezya’da siyasi istikrar ve kalkınma sağlandığında gerçekleşebileceğini görmüştür.

Bu makale Malezya toplumunun yapısını anlamayı ve Mahathir Mohamad’ın Malezya’da uygulamaya koyduğu deneyiminin başarısı için kullandığı mekanizmaları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Malezya toplumunda etnik çeşitliliğin nasıl yönetileceğini araştırmak, bu etnik çeşitlilikten kaynaklanan sorunlarla nasıl başa çıkıldığını anlamak diğer birçok ülkeye de fayda sağlayabilir. Etnik farklılıkların görmezden gelinmesi ve kontrol altına alınmaması ülkelerin ulusal güvenliklerini tehdit edebilmektedir ve hatta ülkelerinin bölünmesine de yol açabilmektedir. Ayrıca, farklı etnik grupları yönetmede ortaya konan başarı küresel düzeyde var olan etnik farklılıkların neden olduğu sorunların da çözülmesine, siyasi ve sosyal istikrarı sağlamak için izlenebilecek araç ve politikaların ortaya çıkarılmasına ve küresel barışa katkı sağlayabilir.

Makale “Mahathir Mohamad, Malezya’da çok etniliğin yönetilmesinde ve siyasi istikrarın sağlanmasında ne ölçüde rol oynamıştır?” sorusuna yanıt aramakta ve Mahathir Mohamad’ın Malezya toplumunun yönetimindeki rolünün analizinde siyaset bilimindeki rol teorisini esas almaktadır. Rol teorisi, rolü iç ve dış düzey olmak üzere iki düzeyde analiz etmektedir. İç düzeyde siyasal roller, iç siyasal sistemler çerçevesinde tartışılmakta ve bunların devlet sınırları içinde meydana gelen çeşitli değişkenlerle etkileşimi incelenmektedir. Dış düzeyde ise genel olarak uluslararası sistem çerçevesinde siyasal rollerin etkileşimine yani uluslararası politikada etkili liderlerin rollerine odaklanmaktadır. Bu makale, Mahathir Mohamad’ın siyasi liderliğinin rolüne ilişkin analizinde iç düzey olan ilk analiz düzeyini takip etmiştir.

Malezya’daki etnik çoğulculuğu ve onun siyasi istikrarın sağlanmasındaki rolünü inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak, bu çalışmalardan birçoğu, etnik çoğulculuğu yönetme ve onu siyasi istikrarı sağlamak için bir araca dönüştürmede, “Mahathir Mohamad’ın siyasi liderliğinin rolü”nü incelememiştir. Bu makalenin incelemek istediği şey budur.

Makale, siyasi liderliğin Malezya’daki çok etniliğin yönetiminde etkili bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Mahathir Mohamad’ın siyasi liderliği, Malezya örneğindeki başarının ana nedenini oluşturmaktadır. Mahathir Mohamad etnik çoğulculukla uğraşırken

diğer ülkelerin deneyimlerinden de yararlanmaya çalışmıştır. Mohamad, bu ülkelerin kullandıkları başarılı yöntemleri öğrenerek bu deneyimlerden yararlanmış ve yaptıkları hatalardan ders almıştır. Ayrıca Mahthir Mohamad kendi ülkesine uygun olan modelin başka bir ülkede olduğu gibi uygulanamayacağını da farkındadır.

YAYIN İLKELERİ

Hakkari Review aşağıda belirtilen yayın ilkeleri çerçevesinde faaliyet yürütür.

1. Hakkari Review, yayın süreçlerinin her aşamasında BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin sağlanmasına yönelik amacı gözetir.
2. Hakkari Review'e gönderilen her çalışma öncelikle Editörler Kurulu tarafından ön incelemeye tabi tutulur. Ön inceleme kapsamında çalışma, dergi yazım kurallarına uygunluk gibi şekil şartları yanı sıra dergi kapsamına uygunluk, ilgili bilim alanına özgün katkı, ilan edilmiş etik ilkelere uygunluk gibi içerik şartları açısından değerlendirilir.
3. Ön inceleme sonucunda reddedilen çalışma gerekçesi ile birlikte, çalışmanın sisteme yüklenmesini takip eden on beş gün içerisinde sorumlu yazara iade edilir.
4. Ön inceleme sonucunda hakem incelemesine gönderilmesine karar verilen çalışmalar konu ve ilgili bilim alanına uygun ve en az birisi kurum dışından olmak üzere iki hakeme gönderilir.
5. Hakem değerlendirme süreci hakem ve editörler için ilan edilen Etik ilkeler çerçevesinde yürütülür.
6. Hakemlere değerlendirmeleri için bir ay süre tanınır. İhtiyaç duymaları halinde ek süre verilebilir.
7. Süre sonunda dönüş yapmayan veya incelemeyi kabul etmeyen hakem(ler) yerine yeni hakem(ler) belirlenir.
8. Hakem değerlendirmeleri sonucu iki hakemin de aynı yönlü görüş bildirmeleri durumunda karar, hakem raporları ile birlikte yazara iletilir.
9. Hakem değerlendirmeleri sonucunda iki farklı görüş olması durumunda üçüncü bir hakem daha görevlendirilir. Nihai karar üçüncü hakem raporu doğrultusunda verilir. Her ne sebeple olursa olsun görevlendirilen yeni hakem(ler) de yukarıda belirtilen sürelerle tabidirler.
10. Hakem değerlendirmeleri sonucunda yayınlanması kabul edilmeyen çalışmalar sorumlu yazara, gerekçesi ile birlikte iade edilir.
11. Hakem değerlendirmesi sonucunda yayınlanması kabul edilen çalışmalar, düzenlenmiş hali ile sisteme yüklenir. Düzenlenen versiyonun son etik intihal oranı %20 üzerinde çıkması durumunda çalışma editör kurulu tarafından reddedilir.
12. Kabul edilen çalışmalar "Son Kabul Şablonu" doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapmak üzere sorumlu yazara iletilir.
13. Bütün süreçleri tamamlanmış çalışmalar yayın sırasına alınır ve takip eden ilk sayıda yayınlanır.

ETİK KURALLAR

Hakkari Review’de uygulanan yayın süreçleri, tüm ilgilileri kapsar şekilde, aşağıda belirtilen Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehber doğrultusunda hazırlanan etik kurallar çerçevesinde yürütülmektedir.

Yazar(lar)ın Etik Sorumlulukları:

1. Yazar(lar)ın gönderdikleri çalışmaların özgün nitelikte olması ve daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir.
2. Yazar(lar)ın çalışmalarında aşağıda belirtilen bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir.
  - a. *İntihal*: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak.
  - b. *Sahtecilik*: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.
  - c. *Çarpıtma*: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.
  - d. *Mükerrer yayım*: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
  - e. *Dilimleme*: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayım yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
  - f. *Haksız yazarlık*: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.
  - g. *Duplikasyon*: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayımlamak. (Yayın içeriğinin birden fazla uzmanlık alanını ilgilendirdiği veya yayımın farklı bir dilde yayımlanmasında yarar görüldüğü durumlarda her iki yayım kuruluşundan onay almak koşuluyla yayım tekrarı kabul edilebilir.)
  - h. *Diğer etik ihlali türleri*: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayımlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayımlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak.

3. Etik kurallar çerçevesinde; Hakkari Review’de değerlendirilmeye alınabilmesi için aşağıda belirtilen çalışmalar için Etik Kurul İzni alınması gerekmektedir.
  - a. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
  - b. İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
  - c. İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
  - d. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
  - e. Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar
4. Bu çerçevede Hakkari Review’de değerlendirmeye alınacak çalışmalarda, gerektiğinde belgelendirilmek üzere;
  - a. Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,
  - b. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
  - c. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Hakem(ler)in Etik Sorumlulukları:

1. Hakem(ler) sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını değerlendirmeyi kabul etmelidir.
2. Değerlendirmelerini objektif ve açık bir biçimde yapmalı, kendi kişisel çıkarları/görüşleri doğrultusunda hareket etmemelidir.
3. Değerlendirme sürecinde çıkar çatışması ile karşı karşıya olduğunu düşünürse, çalışmayı incelemeyi reddederek editörü bilgilendirmelidir.
4. Değerlendirme sürecini gizlilik ilkesi çerçevesinde yürütmeli, kendisine ulaştırılan çalışmanın kişiye özel olduğunu göz önünde bulundurup üçüncü şahıslarla paylaşılmamalıdır.
5. Hakem olarak atandığı çalışmadan kendi çalışmalarını için bilgi aktarımı yapmamalı, herhangi bir akademik/kişisel çıkar gözetmemelidir.
6. Değerlendirmesini yapıcı bir dille yapmalı, hakaret içeren aşağılayıcı kişisel yorumlardan kaçınmalıdır.
7. Ret kararı verecekleri çalışmalar için açık ve ayrıntılı gerekçeler bildirmelidir.
8. Değerlendirmeyi kabul ettiği çalışmayı zamanında ve yukarıda belirtilen etik sorumluluklar çerçevesinde gerçekleştirmelidir.

Editör(ler)in Etik Sorumlulukları:

1. Çalışmaları ön inceleme sonucu kabul edip hakemlere göndermek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahip olan editörler bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanması yanı sıra;
  - a. Çalışmanın özgün ve alanına katkı sağlaması, derginin yayın politikası, yazım kuralları ve düzeyi gibi ölçütlerden hareket etmesi, çalışma ile ilgili çıkar çatışması içinde olmaması zorunludur.
2. Hakem atanmasına karar verilen çalışmalara ait olduğu bilim alanına ve konusuna uygun hakem belirlemelidir. Bunu yaparken;
  - a. Yazar(lar) ve hakemler arasında çıkar çatışması olup olmadığını gözetmek,
  - b. İki taraflı kör hakemlik gereği yazar ve hakem bilgilerini karşılıklı olarak gizli tutmak,
  - c. Hakemleri tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri konusunda teşvik etmek,
  - d. Nezaketsiz ve bilimsel olmayan değerlendirmeleri engellemek,

- e. Hakemleri, sonraki değerlendirme s¼reçlerinde görev verip vermeme kararlarını belirlemek üzere; değerlendirmelerini süresi içinde yapma, raporlarındaki özen ve hakem(ler) için belirlenmiş etik ilkelere uyup uymama gibi ölçütler açısından değerlendirmek,
  - f. Değerlendirme sürecinde hakemlerin ihtiyaç duyduğu bilgi ve kuralları sağlamak zorundadırlar.
3. Bunun yanı sıra editör(ler) görevlerini yaparken;
- a. Buldukları konumu kendi bireysel ve akademik çıkarları doğrultusunda kullanmamalıdır.
  - b. Yazar(lar) ve hakem(ler) arasında ayrımcılık yapmadan ilişkilerini şeffaf ve objektif bir biçimde sürdürmelidir.
  - c. Ret verecekleri aday makaleler için açık ve ayrıntılı gerekçeler bildirmelidir.
  - d. Bilimsel araştırma, yayın ve hakem etiklerini de göz önünde bulundurmalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Çalışmanın sayfa yapısı üst, alt, sağ ve soldan 2.5 cm olmalıdır.
2. Çalışma metni, Başlıklar da dâhil olmak üzere, Times New Roman, 12 punto ve tek satır aralığında, dipnotlar ise Times New Roman 10 punto ve tek satır aralığında yazılmalıdır.
3. Paragrafın girintisi 1.25 cm olmalıdır. Metin içinde paragraflar arası boşluk önce ve sonra 0nk şeklinde olmalıdır.
4. Çalışmanın Başlığı ve Diğer Dillerdeki Başlığı, Özet ve Abstract hariç tüm başlıklar (Ana ve alt başlıklar dâhil), metin ve dipnotlar iki yana yaslı şekilde yazılmalıdır.
5. Her çalışma için bir Kapak sayfası hazırlanmalı ve "**Çalışma Adı Kapak**" şeklinde isimlendirilerek ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.
6. Kapak sayfasında sırasıyla; Çalışmanın yazıldığı dildeki Başlığı, Diğer dillerdeki Başlığı, Yazar/Yazarların İsimleri, (kurumları, mail adresleri ve ORCID bilgilerini içerecek şekilde) ortalanmış bir şekilde yer almalıdır. Birden fazla yazarlı makalelerde Sorumlu Yazar açıkça belirtilmelidir.
7. Çalışma metni ayrı bir dosya olarak hazırlanmalı ve "**Çalışma Adı Metin**" şeklinde isimlendirilerek ayrı bir dosya şeklinde sisteme yüklenmelidir. Çalışma metninde yazar/yazarların isimlerine yer verilmemeli, ayrıca yazar/yazarların kimliklerini çağrıştıracak ifadeler (kendine referans, teşekkür gibi) makalenin yayına kabul edilmesi durumunda sonradan eklenmek üzere metinden çıkarılmalıdır.
8. Kapak ve Metin dosyası yanı sıra **Telif Hakkı Devir Formu** ve Etik Kurul izni gerektiren çalışmalarda Etik Kurul Kararının da sisteme yüklenmesi gereklidir.
9. Çalışmanın Başlığı bütün harfleri büyük, koyu ve ortalanmış bir şekilde yazılmalıdır.
10. Başlıktan sonra çalışmanın yazıldığı dilde Özet yer almalıdır. Türkçe yazılmış makalelerde Özet Türkçe, diğer dillerde yazılmış makalelerde ise Özet makalenin yazıldığı dilde olmalıdır.
11. Özet Times New Roman 10 punto yazı karakterinde tek satır aralığında ve İtalik şekilde yazılmalıdır. Makalenin Özeti 150-500 kelime arasında olmalıdır.
12. Özet'in ardından en fazla 5 kelimededen oluşan Anahtar Sözcükler yer almalıdır.
13. Makalenin diğer dillerdeki başlığı (çalışma Türkçe ise İngilizce, diğer dillerde ise Türkçe), Abstract ve Keywords de Times New Roman 10 punto yazı karakterinde tek satır aralığında ve italik şekilde yazılmalıdır. Abstract 150-500 kelime arasında olmalıdır.
14. Çalışmanın Ana Başlıkları koyu, tamamı büyük harflerle Paragraf girintisi 1.25 cm olacak şekilde; alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük, Paragraf girintisi 1.25 cm olacak şekilde yazılmalıdır. Birinci düzey alt başlık koyu, ikinci düzey alt başlık koyu italik, üçüncü düzey alt başlık ise italik şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklara numara verilmemelidir.
15. Giriş bölümü yeni bir sayfadan başlamalı, sonraki Ana Başlıklar ve alt başlıklar sayfa atlanmaksızın devam etmelidir.
16. Ana Başlıklardan önce 12nk, diğer düzeylerdeki başlıklar ile Tablo ve Şekil adlarında ise önce 6nk şeklinde olmalıdır.
17. Sonuç ve Kaynakça bölümleri yeni bir sayfadan başlamalıdır.
18. Her çalışmanın sonunda yeni bir sayfadan başlayacak şekilde ve 750-1000 kelime arasında Extended Abstract (Genişletilmiş Özet) yer almalıdır. Genişletilmiş özet Türkçe yazılmış çalışmalarda İngilizce, diğer dillerde (Arapça, İngilizce, Almanca vb.) yazılmış çalışmalarda ise Türkçe yazılmalıdır. Genişletilmiş özette çalışmada kullanılan yöntem, bulgular ve sonuçlara yer verilmeli, ihtiyaç duyulması halinde başlıklar kullanılmalıdır.
19. Makaleler, 10000 sözcüğü geçmemelidir.
20. Türkçe makalelerde Türk Dil Kurumu'nun sözlükleri ve yazım kılavuzu dikkate

alınmalı ve mümkün olduğunca Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

21. Alana özgü yabancı dildeki kavramın/terimin Türkçe karşılığı kullanılırken ilgili kavramın/terimin ilk kullanıldığı yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilmelidir.
22. Metin içi atıflarda esas olarak APA 7 sistemi tercih edilmekle birlikte yazar/yazarlar metinlerinde bütünlüklü bir standart takip etmeleri kaydıyla MLA ve ISNAD atıf sistemlerinden herhangi birisini de kullanılabirler.
23. APA 7 sisteminde metin içi atıflarda aşağıdaki kurallara dikkat edilmesi gerekmektedir.